

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET – NIKŠIĆ

Olivera Janjušević

INTEGRACIJA UČENIKA IZ ROMSKE I EGIPĆANSKE
POPULACIJE U OSNOVNOŠKOLSKI OBRAZOVNI SISTEM U
CRNOJ GORI

Master rad

Nikšić, 2023.

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET – NIKŠIĆ

INTEGRACIJA UČENIKA IZ ROMSKE I EGIPĆANSKE
POPULACIJE U OSNOVNOŠKOLSKI OBRAZOVNI SISTEM U
CRNOJ GORI

Master rad

Mentor: Prof. dr Biljana Maslovarić

Kandidatkinja: Olivera Janjušević

Broj indeksa: 15/21

Nikšić, 2023.

PODACI I INFORMACIJE O MAGISTRANDU

Ime i prezime: Olivera Janjušević

Datum i mjesto rođenja: 16.09.1984. god. Nikšić

INFORMACIJE O MAGISTARSKOM RADU

Naziv master studija: Inkluzivno obrazovanje

Naslov rada: Integracija učenika iz romske i egipćanske populacije u osnovnoškolski obrazovni sistem u Crnoj Gori

Fakultet na kojem je rad odbranjen: Filozofski fakultet – Nikšić

UDK, OCJENA I ODBRANA MAGISTARSKOG RADA

Datum prijave magistarskog rada:

Datum sjednice Vijeća na kojoj je prihvaćena tema:

Mentor: Prof. dr Biljana Maslovarić

Komisija za ocjenu teme i podobnosti magistranda: Prof. dr Biljana Maslovarić, Filozofski fakultet – Nikšić, Prof. dr Tatjana Novović, Filozofski fakultet, Nikšić, Prof. dr Nada Šakotić, Filozofski fakultet, Nikšić

Komisija za ocjenu magistarskog rada: Prof. dr Biljana Maslovarić, Filozofski fakultet – Nikšić, Prof. dr Tatjana Novović, Filozofski fakultet, Nikšić, Prof. dr Nada Šakotić, Filozofski fakultet, Nikšić

Datum sjednice Vijeća na kojoj je usvojen izvještaj o ocjeni magistarskog rada i formirana komisija za odbranu rada:

Komisija za odbranu rada:

Lektor:

Datum odbrane:

Datum promocije:

Zahvalnica

Zahvaljujem svojoj porodici na pružanju podrške u svim etapama izrade master rada...

REZIME

U radu se bavimo integracijom učenika iz RE populacije u osnovnoškolski obrazovni sistem u Crnoj Gori. Prvi dio rada, odnosno teorijski, posvetili smo značaju integracije učenika RE populacije u osnovnoškolski obrazovni sistem Crne Gore. Akcentovali smo ulogu učitelja u procesu socijalne integracije učenika RE populacije.

Istraživanje smo realizovali na uzorku od 140 učitelja i 20 stručnih saradnika (pedagozi i psiholozi) iz Podgorice, Nikšića i Berana. Cilj istraživanja je bio da se utvrdi na koji se način u aktuelnom institucionalnom ambijentu osnovnih škola u Crnoj Gori sprovodi integracija romske i egipćanske populacije. Za dobijanje podataka primijenili smo anketni upitnik i grupni intervju za učitelje (dvije fokus grupe, od po deset ispitanika) i anketni upitnik za stručne saradnike.

Rezultati istraživanja pokazuju da se u školama kontinuirano vodi evidencija o broju djece RE populacije koja treba da se upišu u prvi razred. Škola svoju angažovanost i inicijativu ispoljava kroz proces ostvarivanja saradnje sa lokalnom zajednicom i roditeljima djece RE populacije u kontekstu efikasnije integracije ove djece u obrazovni sistem. Dobijeni rezultati pokazuju da se u školama sprovode raznovrsne aktivnosti koje imaju za cilj socijalnu integraciju djece RE populacije u obrazovni sistem. Učitelji i stručni saradnici imaju pozitivne stavove prema integraciji učenika RE populacije u obrazovni sistem.

Ključne riječi: integracije, RE učenici, osnovna škola

APSTRAKT

In our work, we deal with the integration of students from the RE population into the elementary school education system in Montenegro. We devoted the first part of the paper, ie the theoretical part, to the importance of the integration of RE population students into the elementary school education system of Montenegro. We emphasized the role of teachers in the process of social integration of RE students.

We conducted the research on a sample of 140 teachers and 20 professional associates (pedagogues and psychologists) from Podgorica, Nikšić and Beran. The aim of the research was to determine how the integration of the Roma and Egyptian population is carried out in the current institutional environment of elementary schools in Montenegro. To obtain data, we used a survey questionnaire and a group interview for teachers (two focus groups, with less than ten respondents) and a survey questionnaire for professional associates.

The results of the research show that schools continuously keep records of the number of children from the RE population who should be enrolled in the first grade. The school manifests its commitment and initiative through the process of achieving cooperation with the local community and parents of RE population children in the context of more effective integration of these children into the education system. The obtained results show that various activities aimed at the social integration of RE population children into the educational system are carried out in schools. Teachers and professional associates have positive attitudes towards the integration of RE students into the educational system.

Keywords: integration, RE students, elementary school

SADRŽAJ

UVOD.....	9
I TEORIJSKE OSNOVE ISTRAŽIVANJA.....	11
1. ZNAČAJ INTEGRACIJE DJECE ROMSKE I EGIPĆANSKE POPULACIJE U OBRAZOVNI SISTEM CRNE GORE	11
1.1.Karakteristike integracije djece RE populacije u obrazovni sistem.....	11
1.2.Ključne pretpostavke za efikasnu integraciju djece romske i egipćanske populacije u obrazovni sistem	12
1.3.Principi integracije djece romske i egipćanske populacije u obrazovni sistem.....	14
2. ULOGA UČITELJA U INTEGRACIJI RE POPULACIJE U OBRAZOVNI SISTEM U CRNOJ GORI	15
2.1. Značaj kontinuiranog stručnog usavršavanja učitelja u kontekstu integracije djece RE populacije u obrazovni sistem	16
2.2. Realizacija nastavnog procesa sa učenicima RE populacije	17
2.3. Podsticanje socijalne interakcije djece RE populacije sa vršnjacima iz većinske populacije	21
3. PEDAGOŠKE IMPLIKACIJE U CILJU ADEKVATNE INTEGRACIJE DJECE RE POPULACIJE U OBRAZOVNI SISTEM CRNE GORE.....	23
3.1. Razvijanje obrazovnog okruženja, zasnovanog na toleranciji i interkulturalnim vrijednostima.....	24
3.2. Sprječavanje segragacije i desegragacije.....	25
3.3. Sprovođenje mjere antidiskriminacije	25
II ISTRAŽIVAČKI DIO	27
1.1.Problem i predmet istraživanja.....	27
1.2. Cilj i zadaci istraživanja.....	27

1.3. Istraživačke hipoteze	28
1.4. Metod istraživanja	28
1.5. Uzorak istraživanja	29
2. INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA.....	30
2.1. Rezultati istraživanja dobijeni anketiranjem nastavnika	30
2.2. Rezultati dobijeni intervjuisanjem učitelja.....	47
2.3. Rezultati dobijeni anketiranjem stručnih saradnika	51
ZAKLJUČAK.....	58
LITERATURA	60
ANKETNI UPITNIK ZA UČITELJE	63
Intervju za učitelje.....	68
Anketni upitnik za stručne saradnike.....	69

UVOD

Romi i Egipćani (RE) predstavljaju 1,01% ukupnog stanovništva Crne Gore. Riječ je o populaciji koja se suočava sa mnogobrojnim problemima, kako socijalnim, tako i ekonomskim. Kao i u mnogim drugim zemljama oni su suočeni sa problemima niske stope zaposlenosti, životnog standarda i niskog nivoa obrazovanja.

Inkluzivno obrazovanje se odnosi i na obrazovanje djece RE populacije. To je obrazovanje koje teži da svi učenici uče zajedno, bez obzira na njihovo funkcionisanje, status, kulturu, etničku pripadnost, rasu, pol, seksualnost, religiju ili jezik (Khalfaoui, Garcia-Carrion & Villardon-Gallego, 2020).

Sva djeca, bez obzira na pol, rasu i kulturno porijeklo, imaju pravo na kvalitetno obrazovanje. Shodno tome, djeca RE populacije zaslužuju istu pažnju kao i ostala djeca. Djeca RE populacije u školama imaju bezbroj mogućnosti da se druže sa vršnjacima većinske populacije (Kyuchukov, 2021).

Činjenica je da inkluzivno obrazovanje promoviše pravo na obrazovanje za sve učenike i fokusira se na partnerstvo, učešće, demokratiju, profit, jednak pristup, kvalitet, jednakost i pravdu. Inkluzivne škole moraju stvoriti optimalan sistem koji zadovoljava potrebe svakog učenika, te moraju biti spremne da se nose sa različitim zahtjevima, tako da svaki učenik treba da uživa i da bude uključen u društvene odnose, kulturu kao i nastavni plan i program škole (Dykstra, 2000).

Svakodnevna vaspitno-obrazovna praksa, stručna i naučna literatura, nedvosmisleno ukazuju da postoji veliki broj tendencija za integraciju učenika iz romske i egipćanske populacije u osnovnoškolski obrazovni sistem u Crnoj Gori. Integracija učenika iz romske i egipćanske populacije u osnovnoškolski obrazovni sistem predstavlja human koncept, koji omogućava da ovi učenici kroz raznovrsne vaspitno-obrazovne aktivnosti, podstaknute od strane učitelja, stupaju u splet socijalnih odnosa sa svojim vršnjacima iz većinske populacije.

Proces integracije učenika romske i egipćanske populacije u osnovnoškolski obrazovni sistem iziskuje od učitelja primjenu individualnog oblika rada, utemeljenog na pružanju pomoći i podrške ovim učenicima kako u procesu učenja, tako i u procesu socijalizacije. Važan razlog za integraciju učenika iz romske i egipćanske populacije u osnovnoškolski obrazovni sistem je činjenica je obrazovanje treba biti prilagođeno dječjim kako individualnim, tako i kulturološkim

razlikama.

Primarna motivacija za rad dolazi od činjenice da učenici RE populacije imaju veliki broj tendencija da stupaju u socijalnu interakciju sa vršnjacima većinske populacije. Od stepena angažovanosti i posvećenosti škole, zavisi i kvalitet uspostavljanja socijalnih odnosa učenika RE populacije i njihovih vršnjaka većinske populacije. Imajući na umu činjenicu značaja socijalne interakcije za učenike RE populacije, smatramo da je značajno utvrditi kakva je uloga škole u procesu osmišljavanja strategija za integraciju svih učenika, bez obzira na različitosti.

I TEORIJSKE OSNOVE ISTRAŽIVANJA

1. ZNAČAJ INTEGRACIJE DJECE ROMSKE I EGIPĆANSKE POPULACIJE U OBRAZOVNI SISTEM CRNE GORE

Pripadnici romske i egipćanske populacije su jedna od najmnogobrojnijih nacionalnih manjina u Crnoj Gori. Oni su najviše izloženi rizicima socijalne isključenosti. Zbog specifičnog načina života romska i egipćanska populacija se suočava sa brojnim problemima. Neprimjereni uslovi za život i egzistenciju, neadekvatna zdravstvena zaština, kao i negativan stav prema značaju pohađanja nastave, u velikoj mjeri otežava proces obrazovanja Roma i Egipćana kako u Crnoj Gori, tako i u regionu (Molnar, 2021).

Sasvim je izvjesno da svaki učenik ima jednaku šansu da se obrazuje u vaspitava u vaspitno-obrazovnim ustanovama. Da bi se pomoglo RE djeci, potrebno je uložiti značajne napore u njihovu integraciju u nastavni proces. Dakle, vaspitavanje RE djece mora biti bazirano na izbjegavanju svih formi diskriminacije i segregacije. Obrazovanje traje cijeli život, pa je zato još od početka školovanja značajno uložiti napore u procesu integracije RE učenika u nastavni proces. U našem društvu evidentne su brojne predrasude i stereotipi prema učenicima RE populacije. Takav stav još više otežava proces integracije ovih učenika u redovni nastavni proces. Potrebno je da kao društvo urgentno reagujemo, pomognemo učenicima RE populacije u prevazilaženju brojnih teškoća sa kojima se suočavaju na putu ka integraciji u nastavni proces. (Biro, Smederevac & Tovilović, 2009).

1.1. Karakteristike integracije djece RE populacije u obrazovni sistem

Obrazovni sistem u Crnoj Gori nastoji da integriše sve učenike, bez obzira na rasu, etničku pripadnost, pol ili fizičke, socijalne ili emocionalne razlike. Inkluzivno obrazovanje je sistem koji je uspostavio proces uključivanja svakog djeteta u akademske, neakademske i vannastavne oblasti opšte škole. Ti procesi treba da budu podržani strategijama najbolje prakse nastavnika koje

pomažu svoj djeci da se osjećaju uključenom. Učenicima RE populacije treba pružiti akademsku, socijalnu, emocionalnu i fizičku podršku (Felfe & Huder, 2016).

Činjenica je da osnovna škola obavezna za svu djecu. Problemi u obrazovanju RE populacije su veliki. Djeca koja upišu formalno obrazovanje većinom se kratko zadržavaju u školi, što ukazuje na izražen problem njihove socijalizacije u osnovnoškolskim institucijama. Postoji niz faktora koji utiču na interakciju djece iz RE populacije na uključivanje u obrazovanje, među kojima se naročito izdvajaju:

- Socio-ekonomski položaj RE porodica;
- Izloženost diskriminaciji i segregaciji;
- Jezička barijera;
- Kulturološke specifičnosti;
- Nepripremljenost djece RE populacije za školu;
- Odnos nastavnog osoblja i učenika pripadnika većinske populacije prema djeci RE zajednice;
- Nedostatak pomoći u učenju kod kuće;
- Odnos institucija prema RE populaciji;

Ako je cilj obrazovnog sistema da uključi svu djecu, onda treba razmisliti zašto je to dobro za djecu, nastavnike, osoblje i cijelu školu. Da bi naši učenici bili u jednakim uslovima jedni sa drugima, učenicima iz RE populacije treba pružiti iste mogućnosti kao i onima u opštoj populaciji.

1.2. Ključne pretpostavke za efikasnu integraciju djece romske i egipćanske populacije u obrazovni sistem

Svaka škola kao vaspitno-obrazovna ustanova bi trebalo da se prilagoditi svoj djeci bez obzira na njihovo intelektualno, socijalno, fizičko, emocionalno ili neko drugo stanje. Ovo podrazumijeva kako djecu sa posebno obrazovnim potrebama, tako i djecu RE populacije. Međutim, pripadnici RE populacije se smatraju grupacijom koja je najpodložnija socijalnoj isključenosti u Crnoj Gori.

- Socijalizacija se kao pojam najpotpunije definiše u Pedagoškoj enciklopediji (1989) u kojoj učenik stupa u socijalne odnose sa osobama iz svog nesporednog okruženja. Bez kvalitetne socijalizacije, nema ni kvalitetne afirmacije ličnosti.
- Individualni razvoj individue je u korelaciji sa socijalnim razvojem. Individua se razvija kroz interakciju sa osobama iz svog okruženja (Niksić & Kurspahić-Mujčić, 2007).

Socijalizacija djece u školama počinje periodom prilagođavanja djeteta na nove obaveze koje mu škola nameće. Djeca na ovom uzrastu brzo uspostavljaju autonomiju, razvijaju sposobnost povjerenja, biranja drugarica i drugova i tako se socijalizuju u datu sredinu. Za razumijevanje procesa socijalizacije veliki doprinos su dale teorije Pijažea, Vigotskog, biheviorističke teorije, kao i kulturološka škola sa izučavanjem procesa transmisije kulture sa starijih na novije generacije. U centru njihove pažnje bili su načini podizanja djece u različitim kulturama i njihova povezanost sa osobinama ličnosti i obrascima ponašanja tipično za datu kulturu. (Pedagoška enciklopedija, 1989).

Socijalna inkluzija u širem smislu je proces koji omogućava da oni koji su u riziku od siromaštva i društvene isključenosti, dobiju mogućnost i sredstva koja su potrebna za učešće u ekonomskom, kulturnom životu, ali i dostizanje životnog standarda i blagostanja, koji se smatraju prihvatljivim u društvu u kojem žive, a kao što je u skladu sa ostvarenjem njihovih fundamentalnih prava. (CEDEM). Suprotan proces socijalnoj inkluziji odnosno socijalnom uključenju, je socijalna isključenost, koja je širi pojam od siromaštva, jer je to proces kod kojeg se određene grupe stavljaju na marginu društva i sputavaju u njegovom potpunom učešću, a razlog tome leži u njihovom siromaštvu, nedovoljnom obrazovanju, nedostatku životnih vještina ili diskriminaciji. Učešće u procesu obrazovanja ili isključenje iz istog moralo bi se smatrati važnim društvenim signalom u svakoj državi. U prevenciji socijalnog isključenja škola ima ključnu ulogu. Njen zadatak je da spriječi odustajanje od obrazovanja tako što će osigurati da svaki učenik stiče osnovna znanja i vještine na način koji odgovara nivou njegovih sposobnosti.

1.3. Principi integracije djece romske i egipćanske populacije u obrazovni sistem

Obrazovanje kako formalno tako i inkluzivno podrazumijeva da se sva djeca obrazuju u redovnim učionicama. Nijedan učenik ne treba da bude izopšten ili odvojen na osnovu njihovih razlika ili sposobnosti učenja. (Scott-Little, 2006). Nekada su učenici diskriminirani na osnovu njihovog invaliditeta, rase, pola, prihoda njihovog domaćinstva ili jezika koji govore. Obrazovanje mora imati za cilj borbu protiv diskriminacije svih učenika. Ova pitanja nijesu prisutna samo u učionicama, već i u online i kombinovanim okruženjima za učenje. Moramo biti u mogućnosti da prihvatimo ove učenike i da im omogućimo jednak pristup, jer svi imaju pravo na obrazovanje.

Inkluzivno obrazovanje predstavlja veliki izazov u savremenom svijetu, u kome obrazovni sistemi treba da ulaže napore kako bi sva djeca imala jednaka prava bez obzira na njihove različitosti. Inkluzija se takođe odnosi na pronalaženje različitih načina podučavanja, kako bi učionice aktivno uključile svu djecu, kako onu sa posebno obrazovnim potrebama, tako i djecu RE populacije. To takođe znači pronalaženje načina za razvijanje prijateljskog odnosa i međusobnog poštovanja sve djece, kao i između djece i nastavnika u školi. Sve ovo se odnosi na sagledavanje načina na koji su naše škole, učionice, programi i časovi dizajnirani, tako da sva djeca mogu da učestvuju i uče (Aguiar, 2020).

U učionici je potrebno da se poštuje jedinstvenost svakog djeteta, što znači da svi učenici imaju pristup fleksibilnim mogućnostima učenja. Daju im se efikasne metode koje im pomažu u postizanju svojih obrazovnih ciljeva u sredinama u kojima se osjeća pripadnost. Svi učenici, bez obzira na različitosti ili sposobnosti, doživljavaju učenje u istom okruženju koje odgovara uzrastu (Odom, Zercher, Shouming, Marquart, Sandall & Brown, 2006).

2. ULOGA UČITELJA U INTEGRACIJI RE POPULACIJE U OBRAZOVNI SISTEM U CRNOJ GORI

Integracija romsko-egipćanskog stanovništva u obrazovni sistem je složeno i višestruko pitanje koje zahtijeva uključivanje različitih aktera, uključujući učitelje. Romsko-egipćansko stanovništvo suočava se sa značajnim društvenim, ekonomskim i obrazovnim izazovima, uključujući diskriminaciju i marginalizaciju. Da bi odgovorili na ove izazove, učitelji igraju ključnu ulogu u podsticanju njihove integracije u obrazovni sistem (Duran & Tepehan-Ereslan, 2019).

Učitelji treba da budu kulturološki osviješćeni i da stvaraju inkluzivno okruženje u učionici gdje se svi učenici, uključujući i one romsko-egipćanskog porijekla, osjećaju cijenjeno i poštovano. Razumijevanje i poštovanje kulturne raznolikosti ovih zajednica je od suštinskog značaja za izgradnju povjerenja i dobrih odnosa. Učitelji treba da stvore atmosferu u kojoj su sva djeca, bez obzira na etničku pripadnost, prihvaćena i dobrodošla. To obuhvata njihove pozitivne stavove ka romskoj i egipćanskoj populaciji. Ti stavovi se formiraju kroz upoznavanje romske kulture i tradicije (Flescha & Soler 2016).

Mnoga romsko-egipćanska djeca mogu da govore drugi jezik kod kuće ili imaju ograničeno znanje jezika u obrazovnom sistemu. Učitelji mogu pružiti jezičku podršku kroz specijalizovane jezičke programe ili dvojezično obrazovanje, omogućavajući ovim učenicima da razviju svoje jezičke vještine i bolje učestvuju u redovnim časovima (Duran & Tepehan-Ereslan, 2019).

Učitelji mogu obezbijediti različite instrukcije, dodatno podučavanje ili personalizovane planove učenja učenicima romsko-egipćanskog porijekla kada isti imaju različite obrazovne potrebe, a sve u cilju da im pomognu da uspiju u školi (Sepkowitz, 2006).

Dobra praksa obrazovnog sistema bila bi da učiteljima pruži obuku kako bi razvili kulturnu kompetenciju i dublje razumijevanje specifičnih izazova sa kojima se suočava romsko-egipćansko stanovništvo. Ova obuka može pomoći učiteljima da prevaziđu predrasude i stereotipe i poboljšaju njihovu sposobnost da se efikasno angažuju sa učenicima i njihovim porodicama.

Angažovanost zajednice je takođe od ključnog značaja. Ovo uključuje dopiranje do roditelja i staratelja kako bi ih uključili u obrazovanje njihove djece, kao i saradnju sa liderima zajednice i organizacijama kako bi se stvorila mreža podrške. Učitelj treba da upozna svako dijete i porodicu, kao i specifičnost konteksta u kojem ono živi.

Takođe, jedna od glavnih uloga učitelja je promovisanje inicijative za borbu protiv diskriminacije i inkluzije u svojim školama. Ovo uključuje rješavanje slučajeva diskriminacije ili maltretiranja, njegovanje bezbjednog i prijatnog školskog okruženja i obezbjeđivanje da nastavni plan i program bude inkluzivan i da predstavlja različite kulture i istorije.

Učitelji mogu služiti kao mentori i pozitivni uzori za romsko-egipćanske učenike, inspirišući ih da slijede visoko obrazovanje i ciljeve u karijeri. Izgradnja pozitivnih odnosa sa učenicima može imati značajan uticaj na njihove obrazovne rezultate (Afanasieva & Glebova, 2014).

Učitelji koji imaju iskustvo u radu sa učenicima romske i egipćanske populacije, treba da budu uključeni u rad sa školskim administratorima i kreatorima politike kako bi se osigurali resursi i podrška za programe koji se bave specifičnim potrebama ovih učenika. Učitelji su ti koji redovno prate napredak romsko-egipćanskih učenika i procjenjuju njihov akademski i socio-emocionalni razvoj. Ovi podaci mogu pomoći upravi da se identifikuju oblasti u kojima je potrebna dodatna podrška i da se informišu o tekućim intervencijama. Saradnja između učitelja, škola, društvenih organizacija i vladinih agencija je ključna za uspješnu integraciju romsko-egipćanskog stanovništva u obrazovni sistem. Učitelji treba da rade u partnerstvu sa ovim zainteresovanim stranama kako bi stvorili koordinisan i sveobuhvatan pristup za podršku ovim učenicima (Elias, 2010).

2.1. Značaj kontinuiranog stručnog usavršavanja učitelja u kontekstu integracije djece RE populacije u obrazovni sistem

Potrebno je niz aktivnosti kako bi se promovisalo inkluzivno obrazovanje i borilo protiv diskriminacije, posebno prema romskoj nacionalnoj manjini. Edukacija učitelja o inkluzivnom obrazovanju: Učitelji trebaju proći obuku o inkluzivnom obrazovanju koje promoviše toleranciju

na različitosti. Ova edukacija treba ići dalje od osnovnog upoznavanja s inkluzivnim obrazovanjem. Potrebno je dati fokus na razvoj vještina i kompetencija neophodnih za rad u inkluzivnom okruženju.

Razumijevanje socijalne isključenosti: Učitelji treba da su upoznati s pojmom socijalne isključenosti i njenim dimenzijama, posebno s fokusom na romsku nacionalnu manjinu. To je značajno za shvatanje načina života učenika RE populacije, kao i za stvaranje inkluzivnog društva.

Uključivanje romske kulture u obrazovni proces: Važno je uključiti relevantne sadržaje o istoriji, kulturi, tradicijom RE populacije u nastavni plan i program, aktivnosti u školi i zajednici.

Antidiskriminacijski programi: Treba izraditi i implementirati antidiskriminacijske programe u vaspitno-obrazovnim institucijama kako bi se osigurala inkluzivnost.

Praćenje efekata obrazovanja: Potrebno je izvršiti opservaciju obrazovnih postignuća svih, a posebno učenika RE populacije (Gomez-Baya, Salinas-Perez, Sanchez-Lopez, Paino-Quesada & Mendoza-Berjano, 2022).

Partnerstvo između škole i roditelja: Razvijanje saradnje između škole i roditelja romske i većinske populacije kako bi se zajedno donosile odluke i sprovodile aktivnosti koje unapređuju vaspitno-obrazovni rad.

Edukacija roditelja većinske populacije: Edukacija roditelja kako bi se smanjile predrasude i stereotipi prema Romima, te podstaknulo međusobno razumijevanje i uvažavanje.

Podrška romskim porodicama: Pružanje podrške romskim porodicama o važnosti obrazovanja u unapređenju ekonomskog statusa.

2.2. Realizacija nastavnog procesa sa učenicima RE populacije

Realizacija nastavnog procesa sa učenicima iz RE populacije nosi sa sobom jedinstvene izazove i zahtijeva kulturološki osviješten i inkluzivan pristup kako bi se osigurala jednaka prilika za obrazovanje i razvoj. Postizanje inkluzivnog obrazovanja za ove učenike podrazumijeva pažljivo planiranje, saradnju između škola, nastavnika, roditelja i lokalnih zajednica, kao i

razumijevanje specifičnih potreba i izazova sa kojima se ova grupa učenika suočava. Evo nekoliko ključnih aspekata realizacije nastavnog procesa sa ovim učenicima:

Inkluzivno obrazovanje: Svi učenici, bez obzira na svoju etničku pripadnost, trebaju biti tretirani kao individue sa jedinstvenim potrebama. Nastavnici bi trebali prilagoditi svoj pristup kako bi podržali različite stilove učenja (Kamberi, Martinovic & Verkuyten, 2015).

Kulturna osviještenost: Nastavnici bi trebali biti upoznati sa kulturom, jezikom i tradicijom RE zajednice kako bi bolje komunicirali sa učenicima i stvorili učioničko okruženje koje poštuje raznolikost. Nastavnici bi trebali biti sposobni komunicirati na jeziku koji romska djeca razumiju, ili obezbijediti dodatnu podršku za učenje službenog jezika. Nastavnici bi trebali poštovati i cijeniti različite perspektive i iskustva romskih učenika. To znači da ne bi trebali da nameću svoje vlastite vrijednosti i stereotipe, već da budu otvoreni za različite načine razmišljanja i izražavanja (Kamberi, Martinovic & Verkuyten, 2015).

Prilagođeni materijali: Upotreba materijala koji su relevantni i prilagođeni potrebama RE učenika, uključujući literaturu i resurse koji odražavaju njihovu kulturu, može poboljšati učenje.

Individualizovana nastava: Svaki RE učenik može imati različite potrebe i nivoe znanja. Individualizacija nastavnog procesa omogućava prilagođavanje nastavnog sadržaja i metoda svakom učeniku. Ponekad je neophodno obezbijediti dodatnu podršku u malim grupama ili individualno kako bi se učeniku pružila pažnja i podrška koja im je potrebna.

Uključivanje roditelja: Aktivno uključivanje roditelja i porodica može biti ključno za uspjeh učenika u školi. Nastavnici treba da sarađuju sa roditeljima kako bi ih podržali. Takođe bi trebali aktivno raditi na izgradnji partnerskih odnosa sa lokalnim zajednicama. To može uključivati organizovanje sastanaka, radionica ili drugih aktivnosti koje omogućavaju učestvovanje roditelja u obrazovanju svoje djece.

Prevazilaženje prepreka: RE učenici se često suočavaju sa preprekama kao što su diskriminacija, siromaštvo ili nedostupnost resursa. Škole treba da identifikuju ove prepreke i pruže podršku učenicima kako bi se obezbijedio jednak pristup obrazovanju.

Stvaranje inkluzivnog okruženja: Škole bi trebale promovisati toleranciju, razumijevanje i poštovanje različitosti među svim studentima kako bi se stvorilo pozitivno okruženje u kojem se svi studenti osjećaju dobrodošlima.

Uvažavanje i podrška RE učenicima je od suštinskog značaja kako bi ostvarili svoj puni potencijal. Ovo zahtijeva strpljenje, posvećenost i kontinuirani napor kako bi se obezbijedilo obrazovanje prilagođeno njihovim potrebama i kako bi im se pomoglo da ostvare svoj puni potencijal (Lee & Warren, 1991).

Materijali koji se koriste u nastavi sa učenicima RE populacije treba da se prilagođavaju individualnim potrebama i nivou znanja učenika, kako bi im omogućili da bolje razumiju i apsorbuju obrazovni sadržaj. Evo nekoliko primjera prilagođenih materijala za RE učenike:

Vizualni materijali: Korišćenje ilustracija, slika, grafikona i drugih vizuelnih pomagala može pomoći učenicima da bolje razumiju pojmove i koncepte. Ovi materijali su posebno korisni za RE učenike koji se suočavaju sa jezičkim izazovima.

Audio materijali: Snimci zvučnih lekcija, priča ili izgovora riječi mogu pomoći RE učenicima da unaprijede svoje jezičke vještine. Ovo je posebno važno ako učenici dolaze iz domaćinstava gdje se govori drugi jezik.

Multimedijalni sadržaj: Korišćenje multimedijalnih resursa, kao što su edukativni video materijali ili interaktivne aplikacije, može učiniti učenje zabavnim i efikasnim.

Jednostavni tekstovi: Prilagođeni tekstovi sa jednostavnijim jezikom i kraćim rečenicama mogu biti od pomoći učenicima koji se suočavaju sa teškoćama u čitanju i razumijevanju teksta.

Likovni materijali: Korišćenje crteža, bojanke i drugih likovnih materijala može podstaći kreativnost i olakšati izražavanje ideja kod RE učenika.

Pametna tabla i digitalni resursi: Interaktivna pametna tabla i digitalni resursi mogu omogućiti učenicima da uče kroz igru i aktivno učestvuju u nastavi.

Dodatna podrška za jezik: Učenicima kojima je potrebna dodatna podrška u učenju jezika treba obezbijediti rječnike, jezičke vodiče i druge materijale koji im pomažu u razumijevanju i komunikaciji.

Praktični materijali: Upotreba praktičnih materijala kao što su manipulativni predmeti, igre ili eksperimenti može olakšati razumijevanje apstraktnih pojmova u matematici i drugim predmetima.

Pripovijedanje priča: Pripovijedanje priča ili naracija priča može biti korisna za učenike koji bolje uče kroz priče i narative.

Radni listovi i vježbanje: Prilagođeni radni listovi sa vježbama i zadacima mogu pomoći učenicima da konsoliduju svoje znanje i vještine.

Važno je napomenuti da prilagođeni materijali trebaju biti raznoliki i prilagođeni individualnim potrebama svakog RE učenika. Takođe, saradnja između nastavnika, stručnjaka za obrazovanje i roditelja može pomoći u identifikaciji najefikasnijih pristupa i materijala za podršku učenju RE populacije (Lee & Warren, 1991).

Inkluzivno okruženje se često povezuje sa inkluzivnim obrazovanjem, što znači da se svi učenici, bez obzira na svoje različite potrebe i sposobnosti, uključuju u iste škole i učionice.

Stvaranje inkluzivnog okruženja za RE učenike se može postići kreiranjem kulturno osjetljivog nastavnog plana i programa, višejezičkom podrškom, obukom nastavnika, individualizovanim obrazovnim planom, programima podrške od strane vršnjaka, učenjem o politikama protiv diskriminacije, uključivanjem usluga savjetnika, kampanjama za podizanje svijesti, fleksibilnim i redovnim metodama procjene kao i raznim vanškolskim aktivnostima (May, 2014).

U cilju sprovođenja ovog tipa nastave neophodno je obučiti nastavnike i školsko osoblje u oblastima kulturne kompetencije i osjetljivosti različitih grupa. Vršnjaci takođe mogu da igraju veoma značajnu ulogu pomoću mentorstava ili podrške de stariji RE učenici mogu pomagati mlađima da se prilagode školskom okruženju. Ovo može podstaći osećaj pripadnosti i podrške. Da se ovi učenici ne bi osjetili diskriminiranim, neophodno je da škole primjenjuju jake politike protiv diskriminacije. Treba obezbijediti da se svi učenici tretiraju pravično i sa poštovanjem bez obzira na njihovu pozadinu. Treba stvoriti i prostor da ovi učenici razgovaraju sa savjetnicima i psiholozima koji bi se bavili emocionalnim i socijalnim potrebama RE učenika. Treba stvoriti siguran prostor za njih da razgovaraju o eventualnim izazovima koje mogu da dožive. Potrebno je i sprovođenje kampanja za podizanje svijesti unutar škole kako bi se promovisalo razumijevanje i prihvatanje različitosti. Jedan od načina bi mogao biti i proslavljanje mjeseca kulture i organizacija događaja koji prikazuju različite kulture.

Sa druge strane, treba biti fleksibilan u metodama procjene kako bi se nastavnici prilagodili različitim stilovima učenja. Treba dozvoliti alternativne oblike evaluacije, kao što su prezentacije ili projekti. Takođe je poželjno redovno procjenjivati i pratiti napredak RE učenika kako bi se na vrijeme identifikovali eventualni izazovi i prilagodile strategije u skladu sa tim.

2.3. Podsticanje socijalne interakcije djece RE populacije sa vršnjacima iz većinske populacije

Bez obzira na pripadnost nekoj grupi, svako dijete ima pravno na obrazovanje koje ne smije biti ograničeno na te grupe. Isti je slučaj sa različitostima. Inkluzivnim obrazovanjem se poštuju prava svakog učenika i obezbijuje se da svi dobijaju kvalitetno obrazovanje. Ujedno ovaj sistem podjednako osnažuje sve učenike. To znači da se posebno vodi računa da djeca iz RE populacije razvijaju svoje odnose sa vršnjacima. Inkluzivno obrazovanje postavlja visoke zahtjeva svim učenicima, što dalje uslovljava da i nastavnici i stručnjaci u školama moraju imati iste standarde i zahtjeve prema svima i ne smiju ih diskriminisati ni na koji način. Škola igra veoma bitnu ulogu u ovom procesu, što znači da ona mora da poštuje i promoviše jednakost i poštovanje. Na kraju krajeva, u školama su djeca iz različitih mjesta i grupa i sa različitim vještinama pod jedan krov, što predstavlja idealne uslove za ovaj proces (Miskovic & Curcic, 2016).

Djeca iz RE populacije imaju velike teškoće u sklapanju prijateljstava sa djecom iz većinske populacije. Istraživanja pokazuju da stav nastavnika prema RE učenicima ima velikog uticaja na formiranje mišljenja o njima kod djece iz većinske populacije. Upravo ovi stavovi određuju rezultat implementacije inkluzivnog obrazovanja.

Stavovi prema RE učenicima često mogu varirati i biti oblikovani različitim faktorima kao što su kulturološke predrasude, stereotipi, iskustva, obrazovanje i društvena okolina. Stavovi mogu biti pozitivni, negativni ili neutralni, i igraju ključnu ulogu u tome kako se RE učenici percipiraju i kako se postupa prema njima u obrazovnom sistemu.

Negativni stavovi, s druge strane, mogu voditi diskriminaciji, stigmatizaciji i nerazumijevanju RE učenika, što dovodi do usamljenosti, izolovanosti pa u eksteremnim slučajevima čak i maltretiranja. To može rezultirati nižim očekivanjima, lošijim rezultatima i ograničenim socijalnim interakcijama za ove učenike. Ako su stavovi negativni, vršnjaci veoma malo prihvataju RE učenike.

Interakcije sa vršnjacima razvijaju socijalne vještine. Inkluzivne učionice su obrazovni okviri u kojima su djeca sa različitim sposobnostima i potrebama smještena zajedno u istom učioničkom

okruženju. One povećavaju šanse da djeca iz RE populacije razviju te socijalne vještine koje im zaista trebaju.

3. PEDAGOŠKE IMPLIKACIJE U CILJU ADEKVATNE INTEGRACIJE DJECE RE POPULACIJE U OBRAZOVNI SISTEM CRNE GORE

Stanovništvo većinske populacije ima razvijene predrasude prema stanovništvu RE populacije. Izostanak komunikacije sa Romima i Egipćanima, nepoznavanje njihove kulture i tradicije, dovodi do stvaranja stereotipa i predrasuda.

U obrazovnim institucijama djeca romske i egipćanske populacije često su izložena mnogim vidovima diskriminacije od strane nastavnika, uprave škole, vršnjaka većinske populacije kao i njihovih roditelja. Neprihvatanje djece RE populacije u obrazovne institucije utiče na njihovo slabo motivisanje za školovanje. Nerijetko se dešava da njihovi roditelji u želji da ih zaštite, često im sami brane da idu u školu, a to se tumači kao nedovoljno interesovanje za djecu i obrazovanje (Soares, Pais-Ribeiro & Silva, 2019).

Uključivanje djece romske i egipćanske populacije u obrazovni sistem i obezbjeđivanja redovnog školovanja predstavlja prvi korak unaprjeđenja obrazovanja Roma. Kreiranje nove upisne politike u velikoj mjeri ima značaja u integraciji djece RE populacije u obrazovni sistem (Xhillari & Cici, 2016).

Kako bi se obezbijedio kontinuitet u školovanju, potrebno je, pored stvaranja nove upisne politike, sistemski pripremiti predškolce RE populacije kako bi mogli odgovoriti na zahtjeve koje škola postavlja. Priprema djece RE populacije za školu podrazumijeva i rad sa roditeljima, od čijeg angažmana zavisi i učestalost pohađanja nastave. Nizak socioekonomski status romske populacije jedan je od glavnih faktora koji stvaraju barijere u integraciji Roma u obrazovni sistem. Rad sa djecom RE populacije zahtijeva specifične kompetencije nastavnika. S toga je potrebno obezbijediti sistemsku podršku nastavnicima radi razvijanja adekvatnih profesionalnih kompetencija, poznavanje jezika i kulture romske zajednice.

3.1. Razvijanje obrazovnog okruženja, zasnovanog na toleranciji i interkulturalnim vrijednostima

Tolerancija prema različitostima podrazumijeva prihvatanje drugih baš takvim kakvi jesu, zajedno sa svim njihovim vrlinama i manama. Ako društvo teži takvim, poželjnim, oblicima ponašanja i njegovanju vrijednosti i vrlina, onda je važno podučavati djecu od najranijeg uzrasta. Budući da djeca uče posmatrajući osobe iz svog okruženja i na takav način usvajaju veliki broj određenih obrazaca ponašanja, važno je biti dobar primjer djeci (Xhillari & Cici, 2016).

U većini država integracija RE učenika počela je adekvatnog stručnog usavršavanja nastavnog kadra. Škole su uglavnom pripremile one programe za koje se vjerovalo da odgovaraju sposobnostima učenika RE populacije. Iz navedenog razloga, roditelji RE učenika upisivali su svoju djecu u one škole koje su ih prihvatale. Tako je u pojedinim školama došlo do enormnog rasta broja upisanih RE učenika. Na taj način nastala je geotizacija.

Smatramo da naše vaspitno-obrazovne ustanove nijesu dovoljno spremne da pruže podršku učenicima RE populacije. Ovo smatramo iz više razloga. Prvi razlog je što naše društvo dovoljno ne promiviše integraciju RE učenika u redovni proces. Drugi razlog je što ni sami nastavnici nijesu dovoljno edukovani za rad sa ovim učenicima. Treći razloga je što se RE učenici ne podstiču na redovno pohađanje nastave (Weinberg, Stevens, Finkenauer, Brunekreef, Smit & Wijga 2019).

Knjige na romskom jeziku nijesu donijele neka značajna poboljšanja kada je riječ o integraciji RE učenika. Mišljenja smo da bi u budućnosti trebalo razmišljati o planiranju primjene onih sadržaja koji govore o karakteristikama, ali i vrijednostima RE populacije. Navedeno predstavlja jednu odličnu polaznu osnovu za efikasnu integraciju RE učenika (Clark, 2009).

Jasno je da se romska djeca predškolskog uzrasta efikasnije adaptiraju na sredinu, u odnosu na djecu školskog uzrasta (Weinberg, Stevens, Finkenauer, Brunekreef, Smit & Wijga 2019; Siraj & Mayo, 2014).

3.2. Sprječavanje segragacije i desegragacije

Segregacija je opasna, jer isključuje i izoluje osobe i grupe i otežava njihovu integraciju u društvu. To je jedan od najgorih oblika diskriminacije i predstavlja ozbiljno kršenje ljudskih prava (Scullion & Brown, 2013). Još uvijek nemamo dovoljno informacija o broju ovih škola na našem prostoru, ali je činjenica da njihov broj raste.

U cilju unapređenja nepovoljnih efekata segregacije RE učenika, potrebno je uložiti dodatne napore. U osnovnim školama treba da se sprovodu mjere koje će imati za cilj da spriječe segregaciju učenika RE populacije. Dakle, RE učenicima treba da budu otvorena vrata škole, kao i svim ostalim učenicima.

3.3. Sprovođenje mjere antidiskriminacije

Iako je Konvencijom UN o dječijim pravima zagarantovano jednako pravo na pohađanje nastave svim učenicima, učenici RE populacije su često izloženi diskriminaciji. RE učenici se suočavaju sa brojnim problemima kako u porodičnom, tako i u društvenom kontekstu (Walsh-David, Brigitte & Giurgui, 2011). Ovi učenici nemaju dovoljno tendencija da postignu uspjeh u životu. Nažalost, brojni faktori utiču na nemogućnost ostvarivanja potencijala RE učenika (Duran & Tepehan-Ereslan, 2019).

Zahvaljujući inkluzivnom konceptu, stvoreni su pravedniji uslovi za RE učenike. Ovaj koncept je omogućio RE učenicima da se druže sa svojim vršnjacima, da uče zajedno sa njima, da pohađaju redovnu nastavu.

Činjenica je da diskriminacija ima negativne efekte na obrazovanje RE učenika. Postoje dvije vrste diskriminacije, a to su zatvorena i otvorena. Latentnu diskriminaciju nije lako percipirati, a shodno tome ne možemo ni intervenisati na adekvatan način (Sylva, Melhuish, Sammons, Siraj-Blatchford & Taggart, 2011).

Mišljenja smo da su RE učenici u velikoj mjeri izloženi latentnoj diskriminaciji. Veliki broj nastavnika, roditelja, vršnjaka ne ističe svoj stav prema RE učenicima. Ipak, latentna

diskriminacija se ne odnosi samo na riječi, već i na obrasce ponašanja koje učenici većinske populacije ispoljavaju u interakcijama.

Moramo pružiti podršku svim, a posebno učenicima kojima je potrebna dodatna potpora. Nastavnici treba da se više informišu o potrebama RE učenika, o njihovim sposobnostima, kulturi i tradiciji.

II ISTRAŽIVAČKI DIO

1.1. Problem i predmet istraživanja

U istraživanju se bavimo procjenjivanjem integracije učenika iz romske i egipćanske populacije u osnovnoškolski obrazovni sistem u Crnoj Gori. Apostrofiramo da postoji veliki broj strategija, koje se mogu efikasno primjenjivati u kontekstu integracije učenika iz romske i egipćanske populacije u osnovnoškolski obrazovni sistem. Od angažovanosti učitelja, kao ključnih nosilaca vaspitno-obrazovnog procesa, te od inicijative stručnih saradnika, zavisi i kvalitet integracije učenika iz romske i egipćanske populacije u obrazovni sistem u Crnoj Gori.

Problem istraživanja jeste integracija učenika iz romske i egipćanske populacije u osnovnoškolski obrazovni sistem u Crnoj Gori.

Predmet istraživanja predstavlja sagledavanje i procjenjivanje stepena angažovanosti nastavnika i stručnih saradnika u pogledu integracije učenika iz romske i egipćanske populacije u osnovnoškolski obrazovni sistem u Crnoj Gori.

1.2. Cilj i zadaci istraživanja

Cilj istraživanja: Utvrditi na koji se način u aktuelnom institucionalnom ambijentu osnovnih škola u Crnoj Gori sprovodi integracija romske i egipćanske populacije.

- Utvrditi da li se u školama kontinuirano vodi evidencija o broju djece RE populacije koja treba da se upišu u prvi razred.
- Utvrditi na koji način škola ispoljava angažovanost i inicijativu u pogledu integracije djece RE populacije u obrazovni sistem.
- Utvrditi da li se u školama sprovode raznovrsne aktivnosti koje imaju za cilj socijalnu integraciju djece RE populacije u obrazovni sistem.
- Utvrditi stavove nastavnika i stručnih saradnika prema integraciji učenika RE populacije u obrazovni sistem.

1.3. Istraživačke hipoteze

Na osnovu cilja istraživanja, **glavnu** hipotezu možemo definisati na sljedeći način:

- Pretpostavljamo da se u aktuelnom institucionalnom ambijentu osnovnih škola sprovodi integracija djece RE populacije koja omogućava aktivnu participaciju ove djece u svim vaspitno-obrazovnim aktivnostima i to kroz visok stepen kooperativnih odnosa sa vršnjacima većinske populacije.

Sporedne hipoteze su:

- Pretpostavljamo da se u školama kontinuirano vodi evidencija o broju djece RE populacije koja treba da se upišu u prvi razred.
- Pretpostavljamo da škola svoju angažovanost i inicijativu ispoljava kroz proces ostvarivanja saradnje sa lokalnom zajednicom i roditeljima djece RE populacije u kontekstu efikasnije integracije ove djece u obrazovni sistem.
- Pretpostavljamo da se u školama sprovode raznovrsne aktivnosti koje imaju za cilj socijalnu integraciju djece RE populacije u obrazovni sistem.
- Pretpostavljamo da učitelji i stručni saradnici imaju pozitivne stavove prema integraciji učenika RE populacije u obrazovni sistem.

1.4. Metod istraživanja

U istraživanju smo primijenili anketni upitnik za učitelje. Pored anketnog upitnika, primijenili smo grupni intervju (fokus grupe) kao instrument za dobijanje podataka od učitelja. Rezultate dobijene anketnim upitnikom, predstavili smo u formi tabela i histograma i analizirali u skladu sa ciljem i zadacima istraživanja. Dobijene rezultate upoređićemo sa rezultatima drugih istraživanja, na temelju čega ćemo izvesti određene konstatacije. U kontekstu dobijanja što objektivnijih podataka, primijenili smo anketni upitnik za stručne saradnike.

1.5. Uzorak istraživanja

Istraživanje smo realizovali na uzorku od 140 nastavnika i 20 stručnih saradnika iz Crne Gore, odnosno iz sljedećih gradova: Nikšić, Podgorica, Berane.

Tabela 1: Uzorak ispitanika

Opština	Naziv škole	Broj učitelja	Broj stručnih saradnika
Podgorica	OŠ „Savo Pejanović“	23	2
	OŠ „Oktoih“	30	2
Podgorica	OŠ „Sutjeska“	7	2
Nikšić	OŠ „Mileva Lajović-Lalatović“	15	2
Nikšić	OŠ „Ratko Žarić“	8	2
Berane	OŠ „Vuk Karadžić“	32	2
Berane	OŠ „Radomir Mitrović“	25	2
Podgorica	OŠ „Branko Božović“	/	2
Podgorica	OŠ „21. maj“	/	2
Podgorica	OŠ „Dragiša Ivanović“		2

2. INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

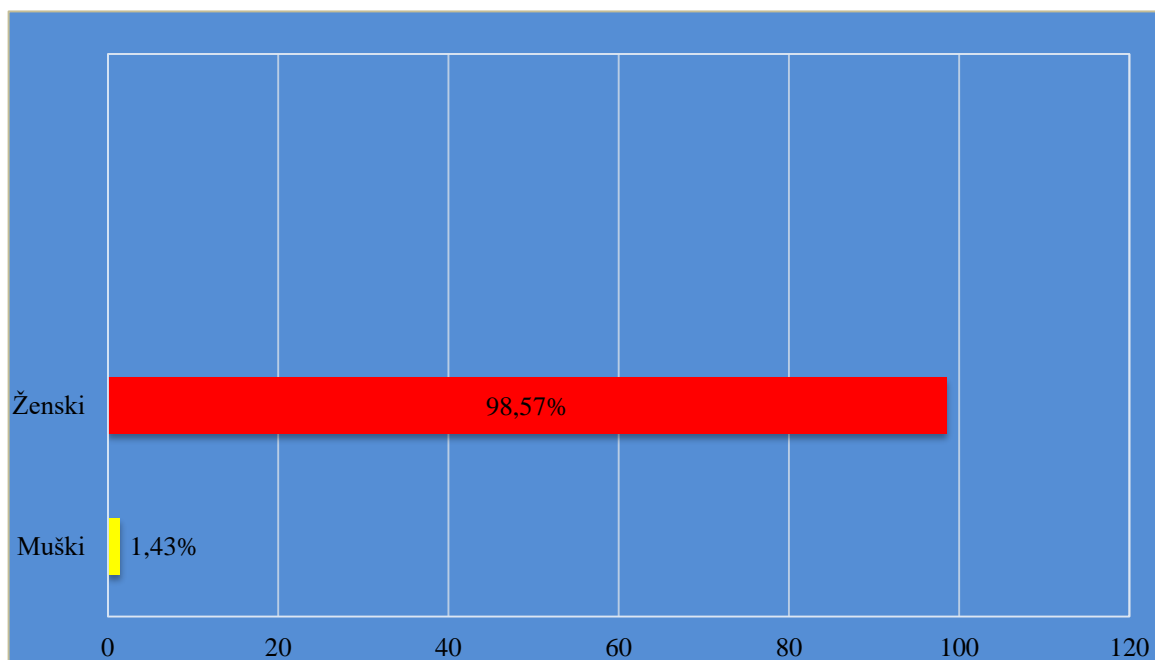
2.1. Rezultati istraživanja dobijeni anketiranjem nastavnika

- Polna struktura

Tabela 2

Odgovori	Numerički	Procentualno
Muški	2	1,43%
Ženski	138	98,57 %

Histogram 1

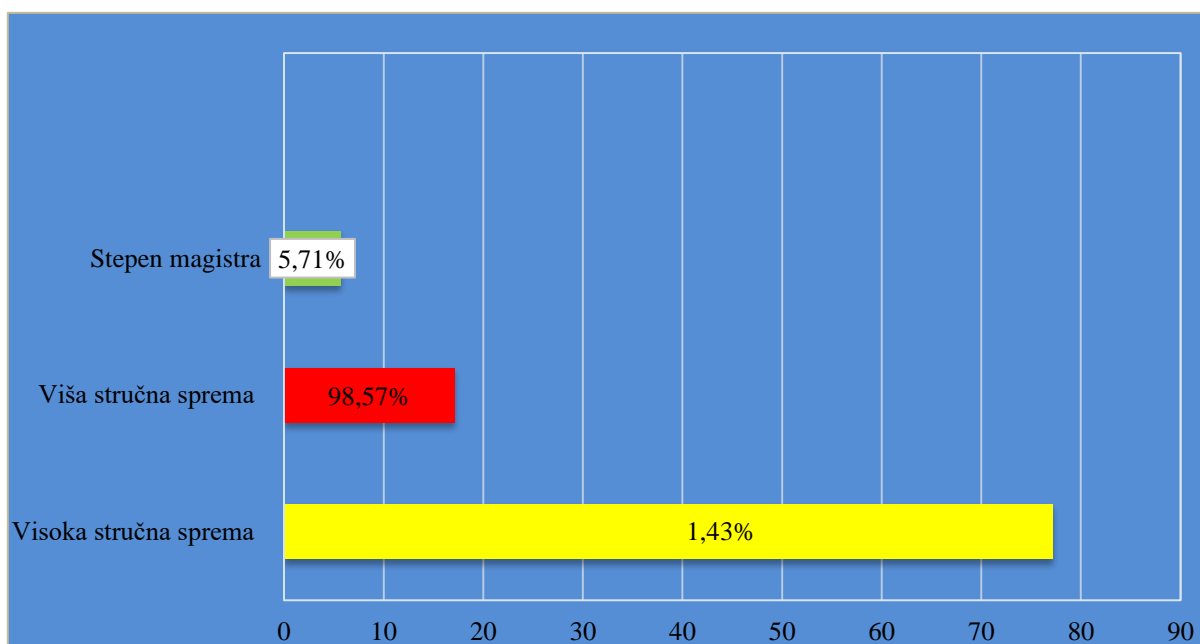
U tabeli 2 i histogramu 1 je prikazano da većinu naših ispitanika čine nastavnici ženskog pola, a svega dva nastavnika muškog pola.

- Stepen obrazovanja

Tabela 3

Odgovori	Numerički	Procentualno
Visoka stručna sprema	108	77,14%
Viša stručna sprema	24	17,14 %
Stepen magistra	8	5,71%

Histogram 2

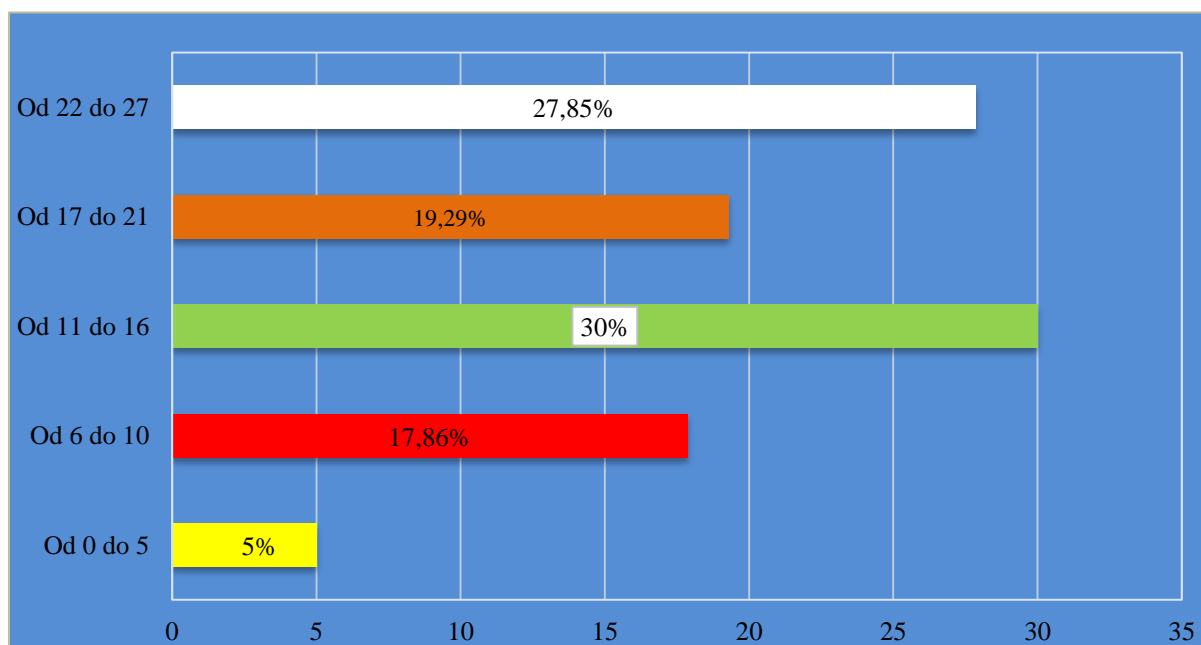
U tabeli 3 i histogramu 2 prikazano je da 77,14% ispitanika ima visoku stručnu sprema, 17,14% ispitanika ima višu stručnu sprema, a 5,71% ispitanika ima stepen magistra.

- Godine radnog staža

Tabela 4

Odgovori	Numerički	Procentualno
Od 0 do 5	7	5%
Od 6 do 10	25	17,86 %
Od 11 do 16	42	30%
Od 17 do 21	27	19,29%
Od 22 do 27	39	27,85%

Histogram 3

Dobijeni rezultati pokazuju da 5% ispitanika ima od 0 do 5 godina radnog staža, 17,86% ispitanika ima od 6 do 10 godina radnog staža, 30% ispitanika ima od 11 do 16 godina radnog staža, 19,29% ispitanika ima od 17 do 21 godinu radnog staža, a 27,85% ispitanika ima od 22 do 27 godina radnog staža.

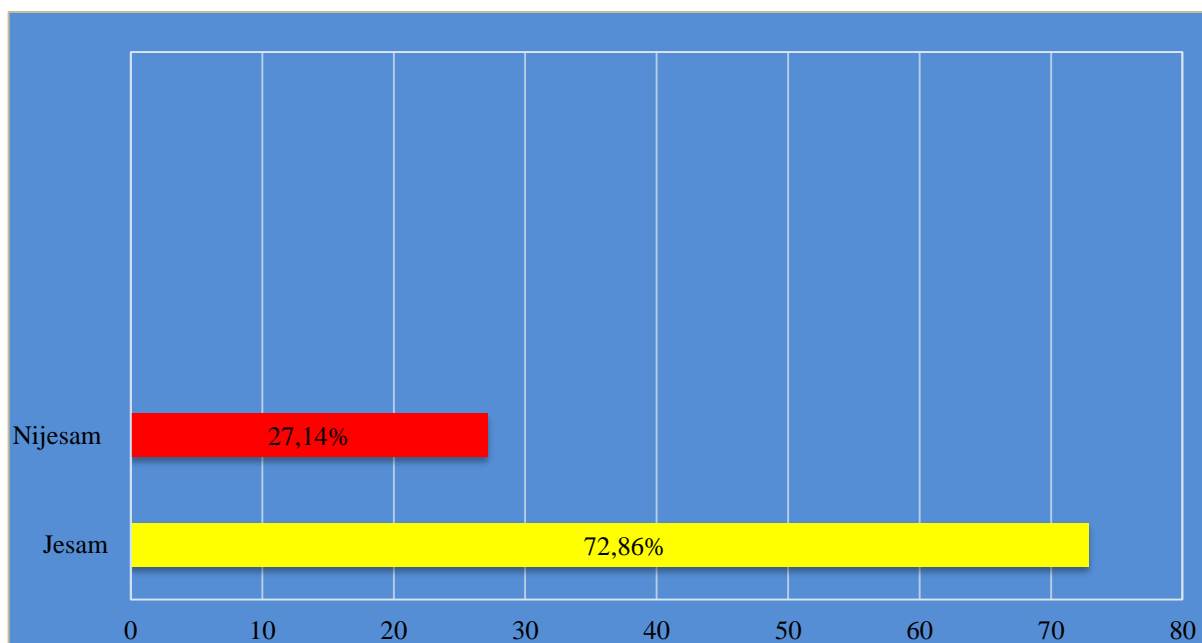
- Da li ste imali dosadašnje iskustvo u radu sa djecom RE populacije?

Tabela 5

Odgovori	Numerički	Procentualno
Jesam	102	72,86%
Nijesam	38	27,14%

**Histogram
4**

Dobijeni rezultati pokazuju da 72,86% ispitanika ima iskustvo u radu sa učenicima RE

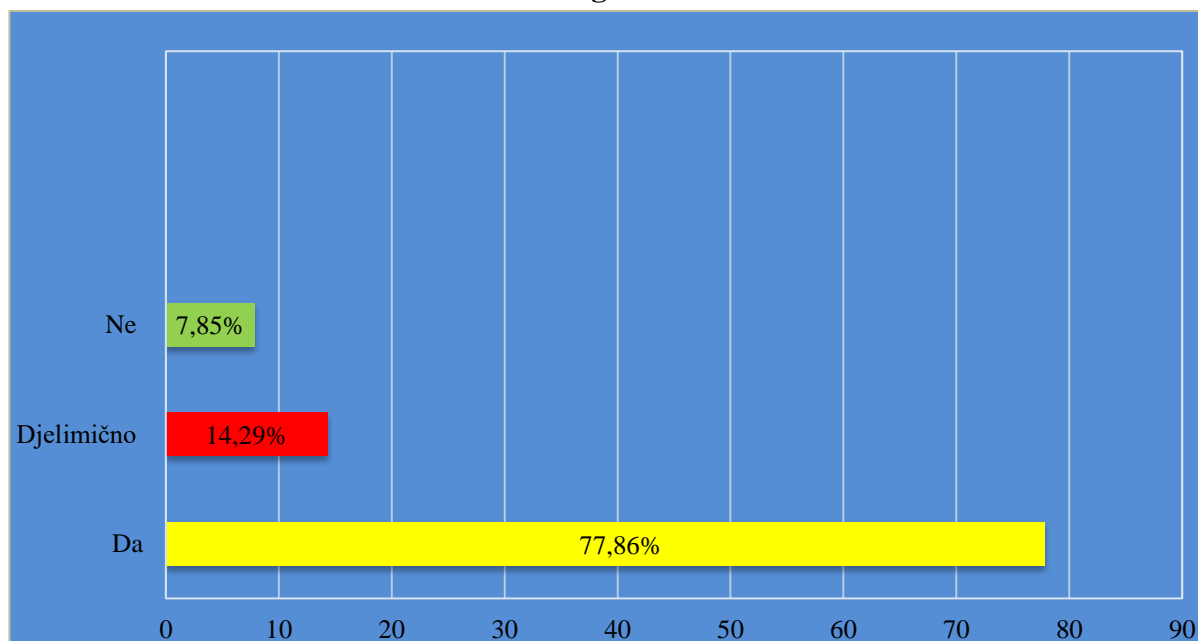
populacije. Ukupno 27,14% ispitanika nema iskustvo u radu sa učenicima RE populacije.

- Da li nastojite da učenike RE populacije uključite u sve vršnjačke aktivnosti? Obrazložite.

Tabela 6

Odgovori	Numerički	Procentualno
Da	109	77,86%
Djelimično	20	14,29%
Ne	11	7,85%

Histogram 5

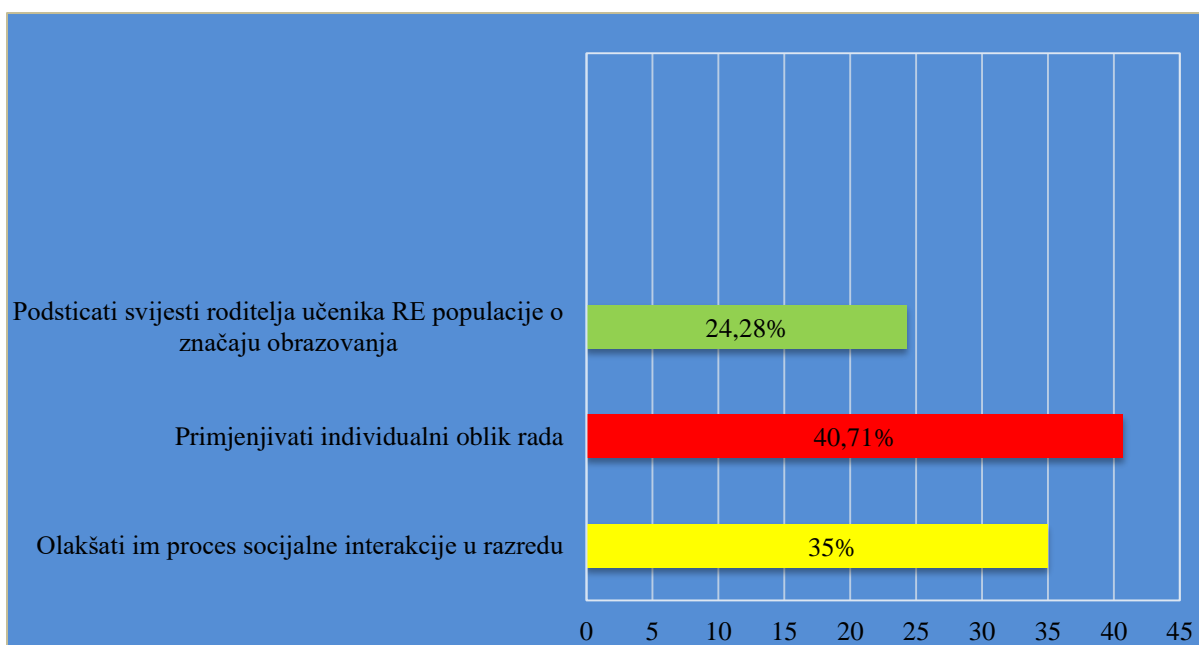
Dobijeni rezultati pokazuju da 77,86% ispitanika nastoji da uključi učenike RE populacije u vršnjačke aktivnosti. Ukupno 14,29% ispitanika nastoji da djelimično uključi učenike RE populacije u vršnjačke aktivnosti. Svega 7,85% ispitanika ne smatra da je značajno uključiti učenike RE populacije u vršnjačke aktivnosti. Naime, socijalizacija počinje u porodici, od trenutka rođenja djeteta. Smatramo da je proces socijalizacije najvažnija odrednica predrasuda.

- Šta Vi mislite, kako se može pomoći RE učenicima u obrazovanju?

Tabela 7

Odgovori	Numerički	Procentualno
Olakšati im proces socijalne interakcije u razredu	49	35%
Primjenjivati individualni oblik rada	57	40,71%
Podsticati svijest roditelja učenika RE populacije o značaju obrazovanja	34	24,28%

Histogram 6

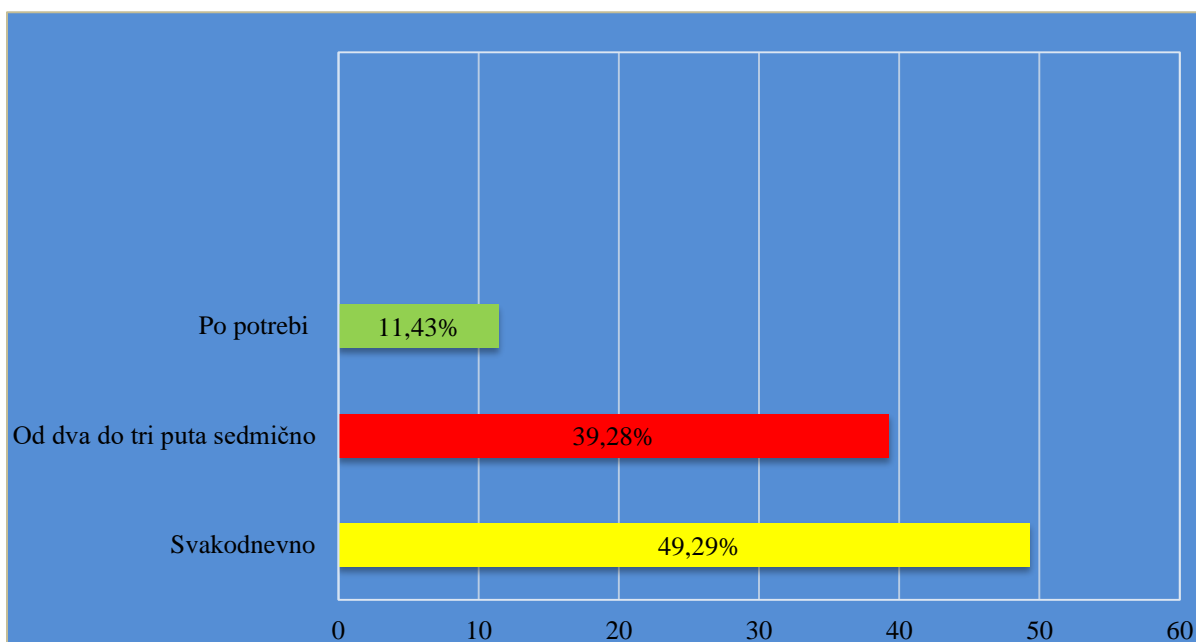
Dobijeni rezultati pokazuju da škola kao vaspitno-obrazovna ustanova može učenicima RE populacije olakšati proces socijalizacije u razredu. Takođe je značajno što učitelji primjenjuju individualni oblik rada sa učenicima RE populacije. Važno je da se kod roditelja učenika RE populacije razvije svijest o značaju obrazovanja.

- Koliko često učenike RE populacije uključujete u kooperativne aktivnosti sa vršnjacima?
Zbog čega je važno učenike RE populacije uključivati u kooperativne aktivnosti sa vršnjacima?

Tabela 8

Odgovori	Numerički	Procentualno
Svakodnevno	69	49,29%
Od dva do tri puta sedmično	55	39,28%
Po potrebi	16	11,43%

Histogram 7

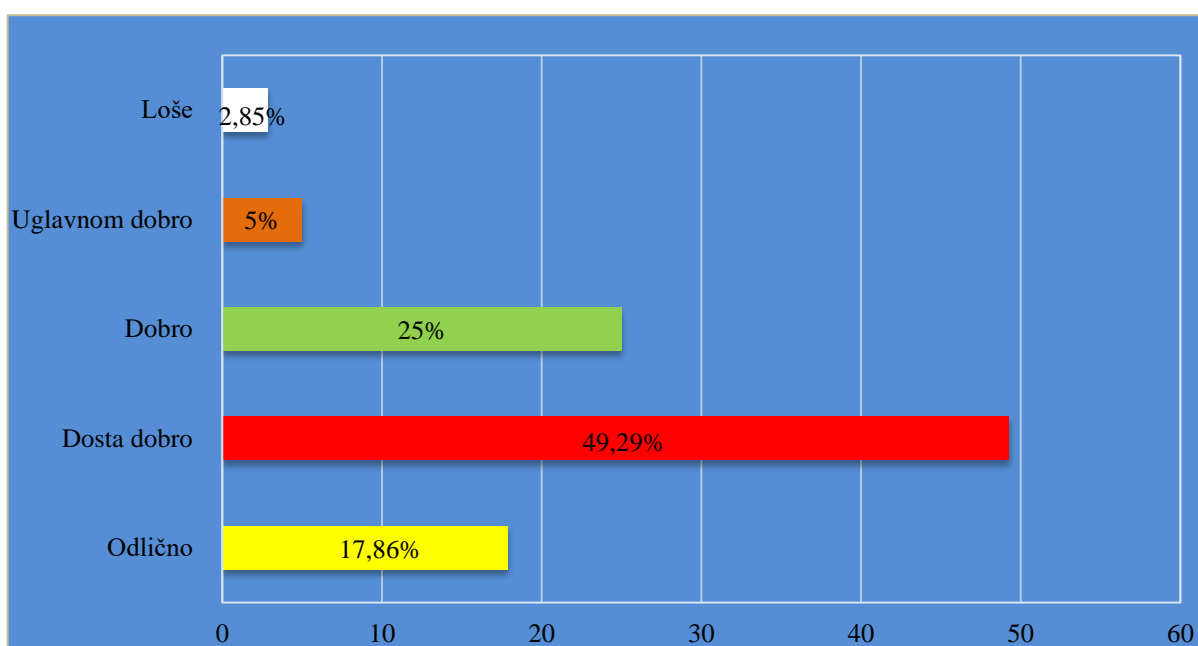
Dobijeni rezultati pokazuju da 49,29% učitelja svakodnevno uključuje učenike RE populacije u kooperativne aktivnosti sa vršnjacima. Ukupno 39,28% učitelja od dva do tri puta sedmično uključuje učenike RE populacije u kooperativne aktivnosti u vršnjacima. Pojedini učitelji (11,43%) po potrebi organizuju kooperativne aktivnosti za učenike RE populacije i njihove vršnjake iz većinske populacije.

- Kako biste ocijenili svoje umijeće podučavanja djece RE populacije?

Tabela 9

Odgovori	Numerički	Procentualno
Odlično	25	17,86%
Dosta dobro	69	49,29%
Dobro	35	25%
Uglavnom dobro	7	5%
Loše	4	2,85%

Histogram 8

Dobijeni rezultati pokazuju da 17,86% učitelja svoje umijeće podučavanja djece RE populacije ocjenjuje kao odlično. Ukupno 49,29% učitelja umijeće podučavanja djece RE populacije ocjenjuje kao dosta dobro. Pojedini učitelji (25%) umijeće podučavanja djece RE populacije ocjenjuju kao dobro. Znatno mali procenat učitelja smatra da nije stručno osposobljen za podučavanje djece RE populacije.

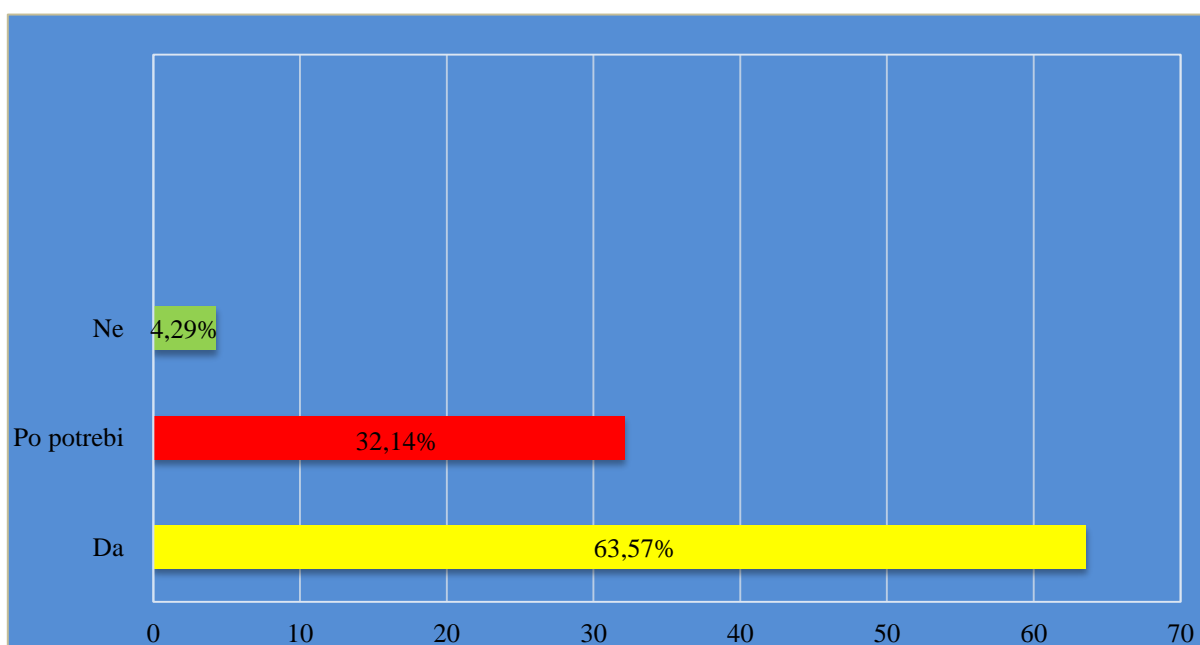
Na osnovu dobijenih rezultata, ističe se da većina učitelja smatra da su dovoljno stručno osposobljeni za rad sa učenicima RE populacije.

- Da li ste spremni da se dodatno angažujete u cilju pružanja podrške učenicima RE populacije?

Tabela 10

Odgovori	Numerički	Procentualno
Da	89	63,57%
Po potrebi	45	32,14%
Ne	6	4,29%

Histogram 9

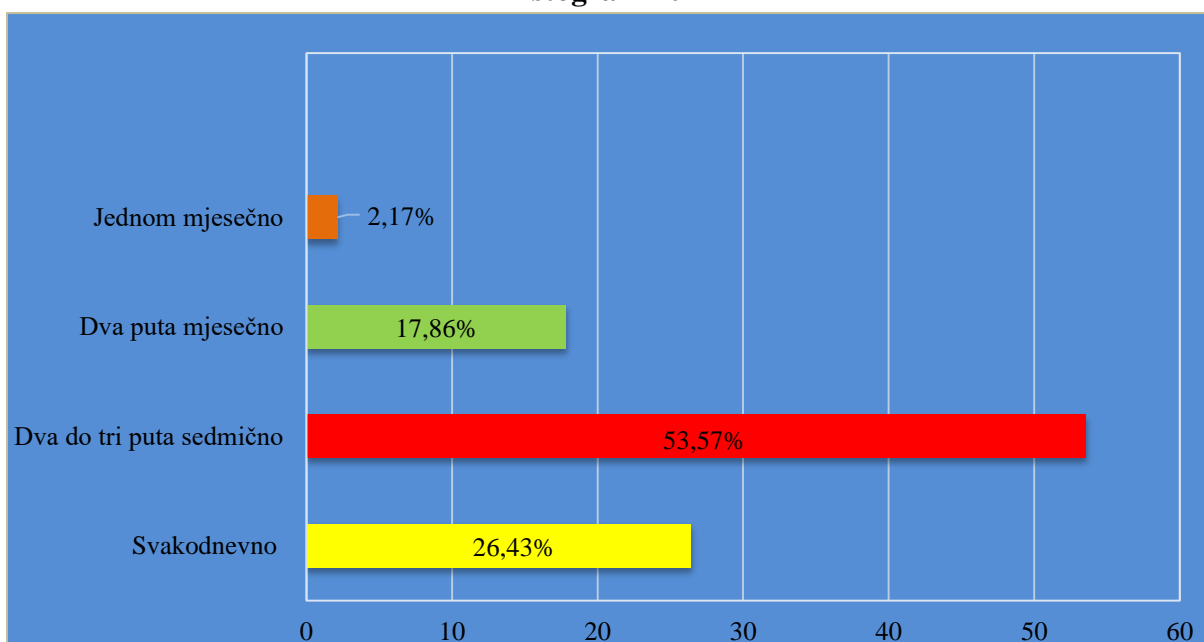
Rezultati u tabeli 10 i histogramu 9 pokazuju da je 63,57% učitelja spremno da se dodatno angažuje u cilju pružanja pomoći i podrške učenicima RE populacije. Ukupno 32,14% učitelja je spremno da se po potrebi dodatno angažuje u kontekstu pružanja pomoći i podrške učenicima RE populacije. Svega 4,29% učitelja ne smatra da je važno da se dodatno angažuju u procesu pružanja pomoći i podrške djeci RE populacije.

- Koliko često planirate aktivnosti u cilju efikasnije socijalizacije učenika RE populacije? Koje su to aktivnosti i kakvi su njihovi efekti na proces socijalizacije učenika RE populacije?

Tabela 11

Odgovori	Numerički	Procentualno
Svakodnevno	37	26,43%
Dva do tri puta sedmično	75	53,57%
Dva puta mjesečno	25	17,86%
Jednom mjesečno	3	2,14%

Histogram 10

Dobijeni rezultati pokazuju da 26,43% učitelja svakodnevno planira aktivnosti u cilju socijalizacije djece RE populacije. Ukupno 53,57% učitelja od dva do tri puta sedmično planira aktivnosti kojima se podstiče socijalizacija djece RE populacije. Pojedini učitelji (17,86%) dva puta mjesečno organizuju aktivnosti za podsticanje socijalizacije učenika RE populacije.

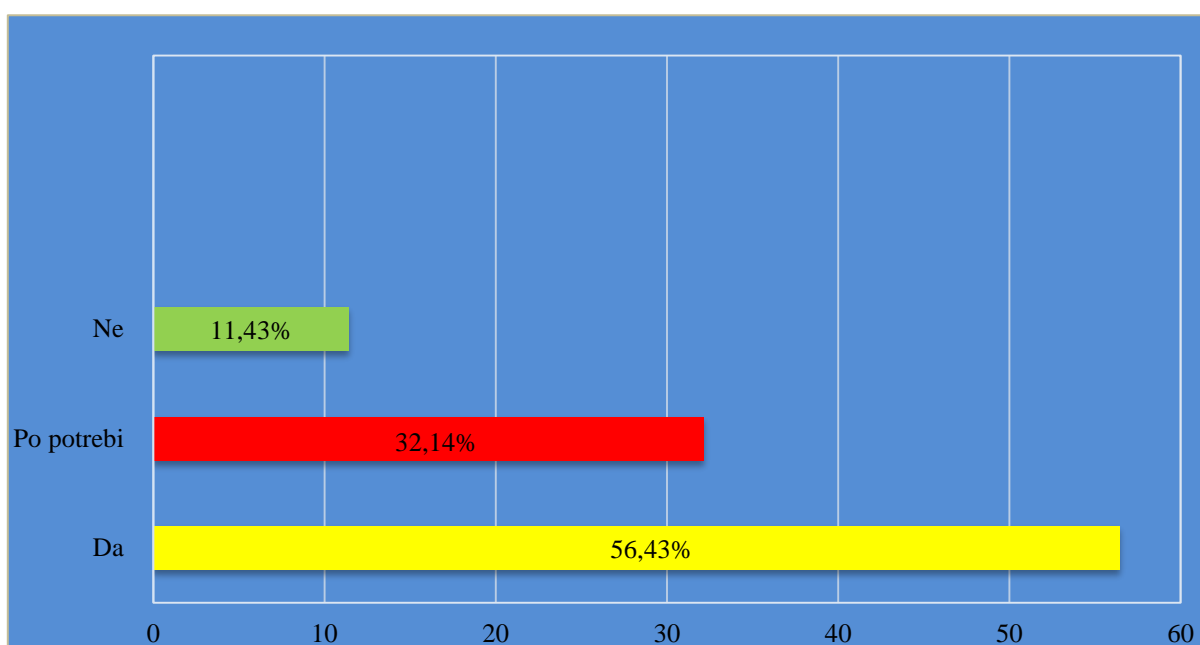
Sumiranjem odgovora na potpitanje, dolazimo do saznanja da učitelji realizuju raznovrsne igre koje imaju za cilj razvijanje tolerancije i prihvatanja djece RE populacije od strane učenika većinske populacije.

- Da li saradujete sa kolegama u cilju efikasnije socijalne integracije djece RE populacije?

Tabela 12

Odgovori	Numerički	Procentualno
Da	79	56,43%
Po potrebi	45	32,14%
Ne	16	11,43%

Histogram 11

Dobijeni rezultati pokazuju da 56,43% učitelja saraduje sa kolegama u cilju efikasnije socijalne integracije djece RE populacije. Ukupno 32,14% učitelja po potrebi saraduje sa kolegama u kontekstu što optimalnije socijalne integracije učenika RE populacije. Svega 11,43% učitelja ne ostvaruje saradnju sa kolegama u funkciji što adekvatnijeg planiranja aktivnosti za socijalnu integraciju učenika RE populacije.

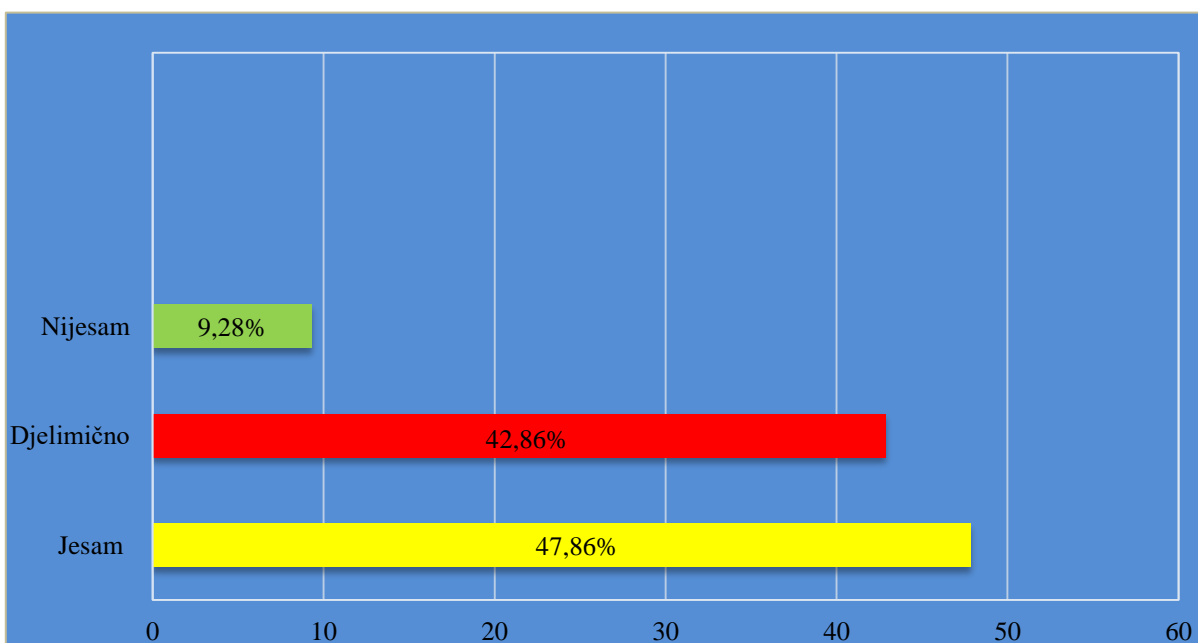
Smatramo da je izuzetno značajno da učitelji razmjenjuju svoja mišljenja vezana za socijalnu integraciju učenika RE populacije. Kvalitetna razmjena iskustava između učitelja ima pozitivne efekte na proces socijalne integracije učenika RE populacije.

- Da li ste zadovoljni saradnjom sa roditeljima učenika RE populacije?

Tabela 13

Odgovori	Numerički	Procentualno
Jesam	67	47,86%
Djelimično	60	42,86%
Nijesam	13	9,28%

Histogram 12

U tabeli 13 i histogramu 12 je prikazano da je 47,86% učitelja zadovoljno saradnjom sa roditeljima djece RE populacije. Sa istim je djelimično zadovoljno 42,86% učitelja. Svega 9,28% učitelja nije zadovoljno saradnjom sa roditeljima djece RE populacije.

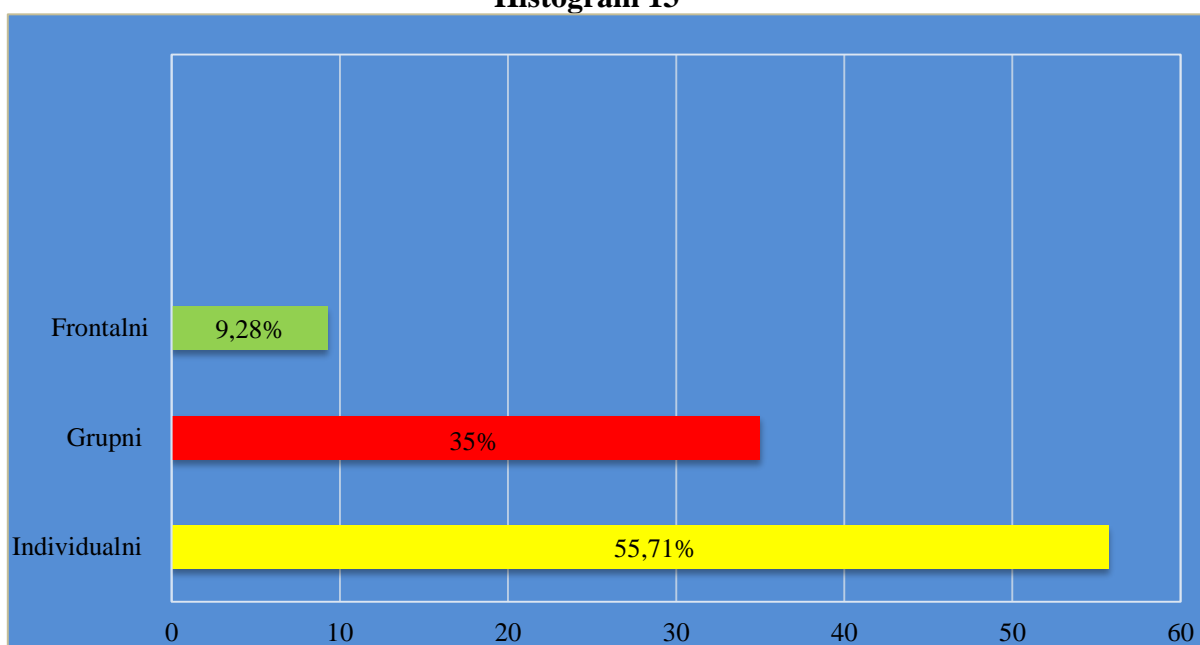
Mišljenja smo da proces socijalne integracije učenika RE populacije u velikoj mjeri zavisi od kvaliteta i kvaniteta saradnje između učitelja i roditelja učenika. Vrlo je važno da saradnja između učitelja i roditelja učenika RE populacije bude kontinuirana i konstruktivna.

- Koji je oblik saradnje sa roditeljima učenika RE populacije dominantan?

Tabela 14

Odgovori	Numerički	Procentualno
Individualni	78	55,71%
Grupni	49	35%
Frontalni	13	9,28%

Histogram 13

U tabeli 14 i histogramu 13 prikazano je da 55,71% učitelja najčešće individualno saraduje sa roditeljima učenika RE populacije. Ukupno 35% učitelja navodi da je grupni oblik saradnje sa roditeljima učenika RE populacije najčešći. Pojedini učitelji (9,28%) navode da je frontalni oblik saradnje sa roditeljima najčešći.

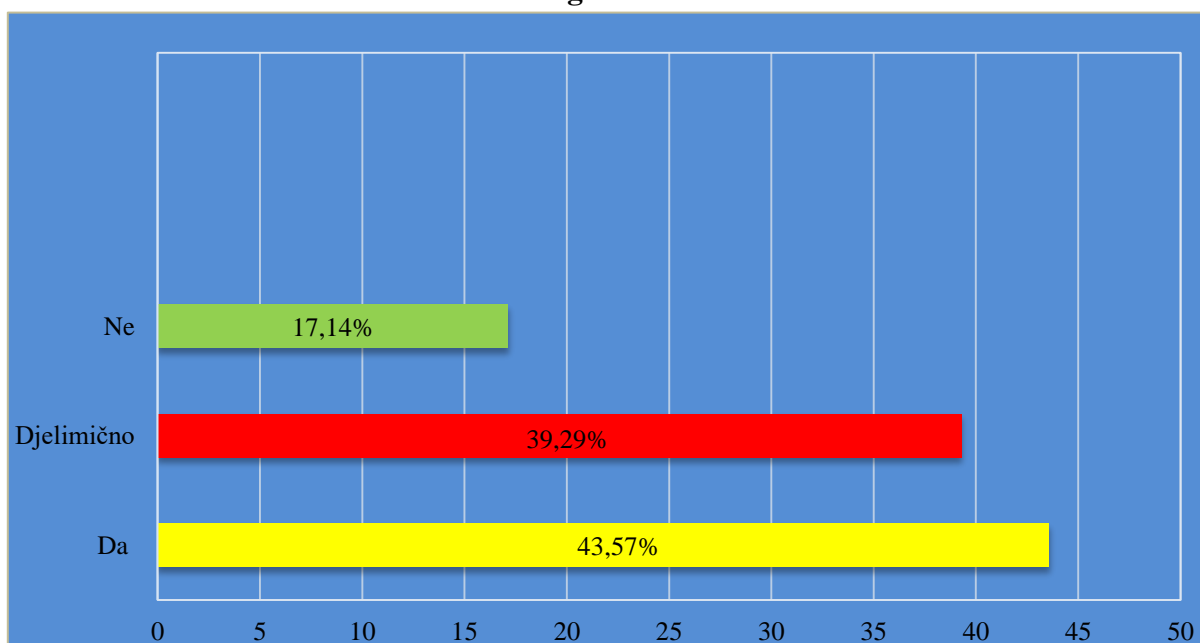
Posebnu prednost dajemo individualnom obliku saradnje sa roditeljima RE populacije. Smatra se da individualni oblik saradnje sa roditeljima RE populacije može imati pozitivne efekte na socijalnu integraciju učenika.

- Da li ste zadovoljni načinom saradnje sa lokalnom zajednicom u cilju socijalne integracije učenika RE populacije u redovnu nastavu?

Tabela 15

Odgovori	Numerički	Procentualno
Da	61	43,57%
Djelimično	55	39,29%
Ne	24	17,14%

Histogram 14

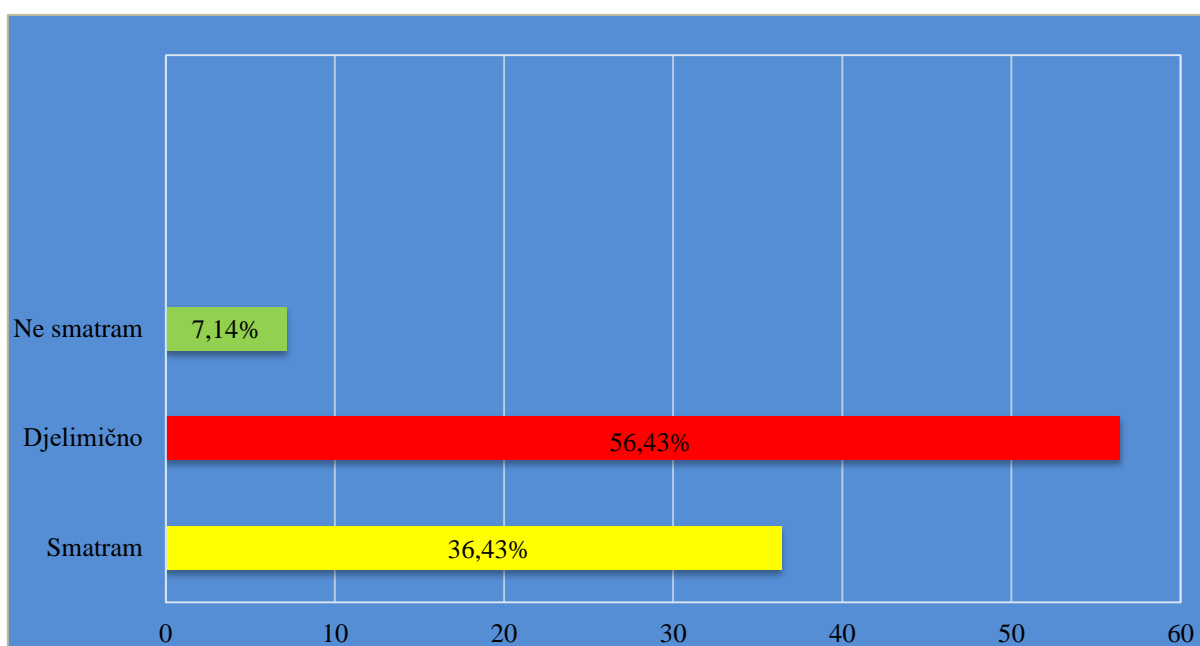
Rezultati u tabeli 15 i histogramu 14 pokazuju da 43,57% učitelja je zadovoljno načinom saradnje sa lokalnom zajednicom u cilju socijalne integracije učenika RE populacije u redovnu nastavu. Ukupno 39,29% učitelja je djelimično zadovoljno načinom saradnje sa lokalnom zajednicom. Pojedini učitelji (17,14%) nijesu zadovoljni načinom saradnje sa lokalnom zajednicom.

- Da li smatrate da su učenici RE populacije prihvaćeni od strane svojih vršnjaka većinske populacije?

Tabela 16

Odgovori	Numerički	Procentualno
Smatram	51	36,43%
Djelimično	79	56,43%
Ne smatram	10	7,14%

Histogram 15

Rezultati u tabeli 16 i histogramu 15 pokazuju da 34,43% učitelja smatra da su učenici RE populacije prihvaćeni od strane vršnjaka većinske populacije. Sa navedenim se djelimično složilo 56,43% učitelja. Svega 7,14% učitelja ne smatra da su djeca RE populacije prihvaćena od strane vršnjaka većinske populacije.

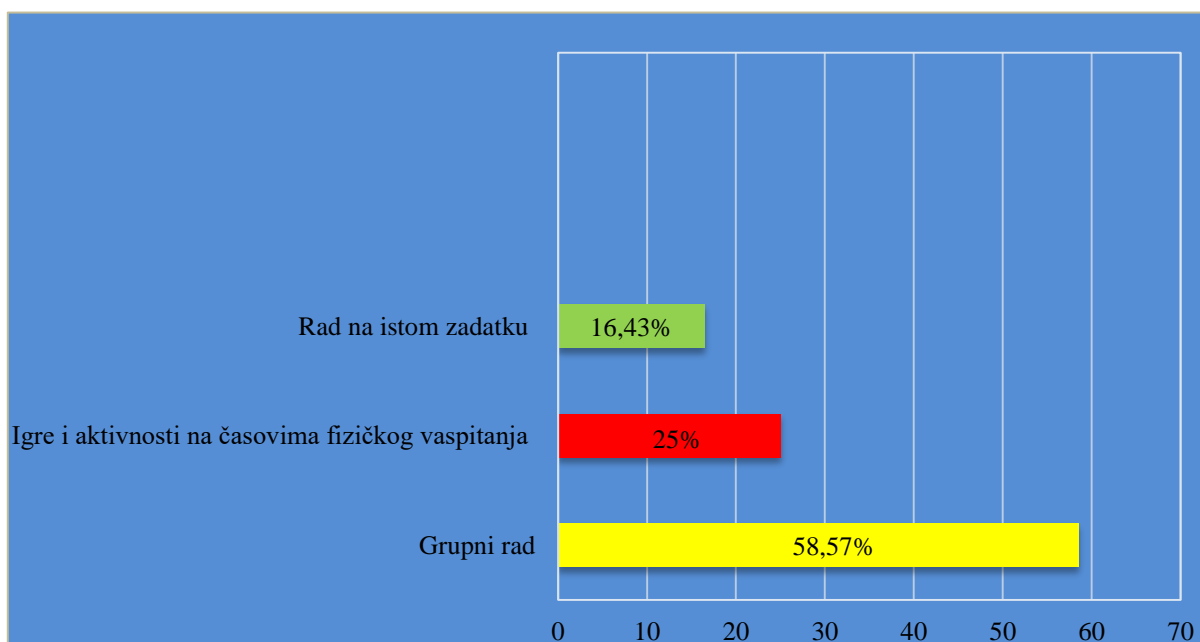
Da bi se uspješno ostvarila socijalna integracija učenika RE populacije, potrebno je da vršnjaci većinske populacije imaju afirmativne stavove prema socijalnoj interakciji i kooperativnim aktivnostima sa učenicima RE populacije.

- Na koji način podstičete socijalnu integraciju učenika RE populacije?

Tabela 17

Odgovori	Numerički	Procentualno
Grupni rad	82	58,57%
Igre i aktivnosti na časovima fizičkog vaspitanja	35	25%
Rad na istom zadatku	23	16,43%

Histogram 16

Dobijeni rezultati pokazuju da 58,57% učitelja kroz grupni oblik rada podstiče socijalnu integraciju učenika RE populacije. Ukupno 25% učitelja kroz igre i aktivnosti na časovima fizičkog vaspitanja podstiče socijalnu integraciju učenika RE populacije. Pojedini učitelji (16,43%) planiraju rad na istom zadatku u cilju efikasnije socijalne integracije učenika RE populacije.

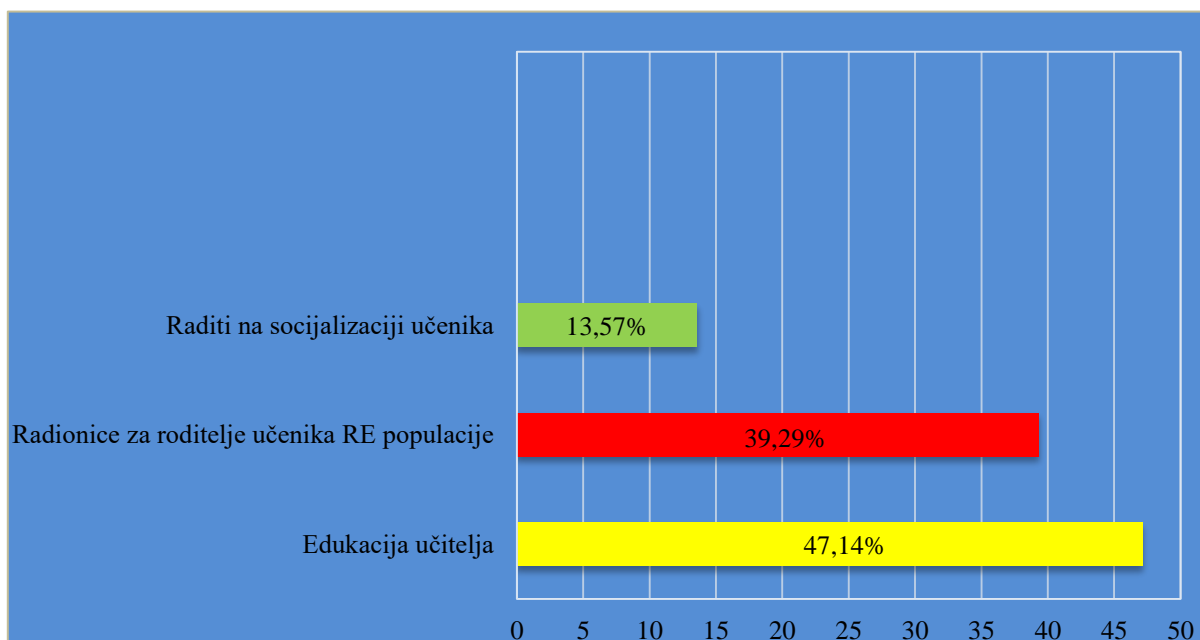
Kroz sve navedene aktivnosti učenici RE populacije mogu se uspješno socijalno integrisati u školski kontekst.

- Šta bi trebalo uraditi u pogledu unapređenja socijalne integracije učenika RE populacije u osnovnu školu?

Tabela 18

Odgovori	Numerički	Procentualno
Edukacija učitelja	66	47,14
Radionice za roditelje učenika RE populacije	55	39,29
Raditi na socijalizaciji učenika	19	13,57

Histogram 17

U tabeli 18 i histogramu 17 prikazano je da je potrebna edukacija učitelja u pogledu unapređenja socijalne integracije učenika RE populacije u osnovnu školu. Ukupno 39,29% učitelja smatra da je potrebno organizovati radionice za roditelje učenika RE populacije. Pojedini učitelji (13,57%) smatraju da je potrebno u što većoj mjeri raditi na socijalizaciji učenika.

Smatramo da je posebno značajno organizovati radionice za roditelje učenika RE populacije, jer se na taj način može znatno unaprijediti proces socijalne integracije učenika.

2.2. Rezultati dobijeni intervjuisanjem učitelja

U cilju dobijanja što objektivnijih podataka o socijalnoj integraciji učenika RE populacije, obavili smo razgovor sa dvije fokus grupe od po deset ispitanika. Dobijene podatke smo sumirali i predstavili u određeni broj kategorija, po srodnosti.

Angažovanost i inicijativa učitelja u planiranju i realizaciji aktivnosti u kontekstu socijalne integracije učenika RE populacija

Sa učiteljima smo razgovarali o načinu planiranja i realizacije aktivnosti u cilju socijalne integracije učenika RE populacije. Na osnovu toga razgovora dolazimo do saznanja da se intenzivno radi na socijalnoj integraciji učenika RE populacije.

O tome, na koji način se angažuju u cilju socijalne integracije učenika RE populacije u proces redovne nastave, izdvajamo sljedeće odgovore naših ispitanika:

- Planiranje aktivnosti u skladu sa socio-ekonomskim uslovima i kulturnim porijeklom učenika (55%).
- Saradnja sa roditeljima učenika RE populacije (30%).
- Motivisanje učenja na proces usvajanja nastavnih sadržaja (10%).
- Podsticanje interakcija sa vršnjacima većinske populacije (5%).

Na osnovu odgovora ispitanika, procjenjujemo da učitelji značajnu pažnju posvećuju socijalnoj integraciji učenika RE populacije. Posebno je značajno što se aktivnosti planiraju i realizuju u skladu sa sposobnostima učenika RE populacije.

Na pitanje kakvi su efekti angažovanja učitelja u procesu socijalne integracije učenika, izdvajamo sljedeće kategorije odgovora:

- Učenici postižu bolje rezultate u učenju (45%).
- Učenici su bolje socijalizuju (30%).
- Roditelji učenika RE populacije su više zainteresovani za akademsko postignuće učenika (25%).

Na osnovu rezultata procjenjujemo da aktivno angažovanje učitelja u procesu socijalne integracije učenika RE populacije, ima pozitivne efekte. Učenici postižu bolje rezultate, bolje se socijalizuju, a roditelji učenika su više zainteresovani za učenje djece.

Na pitanje da li nailaze na poteškoće u procesu socijalne integracije učenika RE populacije, učitelji su naveli sljedeće:

- Da, učenici neredovno pohađaju nastavu (60%).
- Učenici ne žele da aktivno učestvuju na časovima (35%).
- Učenici ometaju čas (5%).

O tome kako se rješavaju problemi, učitelji navode sljedeće:

- Kontaktiranje roditelja, slanje službenih pisama, po potrebi (45%).
- Razgovor sa učenikom o značaju redovnog pohađanja nastave (35%).
- Motivisanje učenika da aktivno učestvuju u nastavi (20%).

Na osnovu rezultata dolazimo do saznanja da postoje određene poteškoće u procesu socijalne integracije djece RE populacije. Po navodima naših ispitanika, poteškoću za socijalnu integraciju učenika RE populacije predstavlja neredovno pohađanje nastave, zbog čega učitelji često kontaktiraju roditelje ili šalju službena pisma. Značajno je što učitelji motivišu učenike da aktivno učestvuju u nastavi i što naglašavaju važnost redovnog pohađanja nastave.

Na pitanje koje metode i strategije rada su najefikasnije u cilju socijalne integracije učenika RE populacije, učitelji su naveli sljedeće:

- Individualni rad sa učenikom (40%).
- Diferenciranje nastavnih listića (25%).
- Podsticanje učenika da se aktivno uključe u nastavu (20%).
- Saradnja sa svim akterima (15%).

Na osnovu dobijenih odgovora, dolazimo do saznanja da učitelji primjenjuju individualni oblik rada sa učenicima RE populacije, da diferenciraju nastavne listiće, podstiču učenike da se aktivno

uključuje u nastavu, saraduju sa svim akterima. Dakle, učitelji se aktivno angažuju da unaprijede socijalnu integraciju učenika RE populacije u osnovnu školu.

Saradnja učitelja sa roditeljima i lokalnom zajednicom u pogledu efikasnije socijalne integracije učenika RE populacije

Jedan od bitnih preduslova za efikasnu socijalnu integraciju učenika RE populacije predstavlja saradnja učitelja i roditelja. Zato smo sa učiteljima razgovarali o značaju saradnje sa roditeljima i lokalnom zajednicom u funkciji optimalnije socijalne integracije učenika RE populacije.

Na pitanje na koji način se ostvaruje saradnja sa roditeljima učenika RE populacije, učitelji su naveli sljedeće:

- Individualna razmjena mišljenja (60%).
- Saradnja je bazirana na uvažavanju i toleranciji (30%).
- Roditelji nijesu zainteresovani za saradnju (10%).

Kao što vidimo, učitelji i roditelji učenika RE populacije najčešće individualno saraduju. Saradnja između roditelja RE učenika i učitelja je zasnovana na uvažavanju i toleranciji. Pojedini ispitanici navode da roditelji učenika RE populacije nijesu zainteresovani za saradnju. Naime, ukoliko se u porodici i u školi daju uslovi za formiranje osnovnih pozitivnih kvaliteta ličnosti kao i mogućnosti za njenu afirmaciju, neće biti smetnji u zasnivanju odnosa između učitelja i učenika utemeljenog na međusobnom poštovanju i pomaganju, što predstavlja značajnu pretpostavku za socijalizaciju i humanizaciju ličnosti.

Na pitanje koje se poteškoće javljaju u saradnji sa roditeljima učenika RE populacije, učitelji su naveli sljedeće:

- Roditelji često ne govore iskreno o svom djetetu (55%).
- Postoje ozbiljni propusti u pedagoškom obrazovanju roditelja (30%).
- Nezainteresovanost roditelja za učenje i napredovanje učenika (15%).

Dakle, ne postoji čvrsta, permanetna i iskrena saradnja između roditelja i učitelja. Otuda oni nemaju dovoljno povjerenja jedni u druge, uzajamno se optužuju, ne postižu saglasnost u najosnovnijim pitanjima i nijesu ponekad u mogućnosti da zajednički riješe jednostavne probleme.

Zato u njihovim odnosima ima mnogo formalizma i improvizacije.

Na pitanje šta bi trebalo uraditi u cilju efikasnije saradnje sa roditeljima učenika RE populacije, učitelji su naveli sljedeće:

- Organizovati radionice za roditelje (55%).
- Pružiti podršku roditeljima prilikom rada sa djetetom kod kuće (30%).
- Organizovati grupne sastanke sa roditeljima učenika RE populacije (15%).

Dakle, na različite načine se može unaprijediti saradnja između učitelja i roditelja učenika RE populacije. Pogodni načini za unapređenje saradnje između učitelja i roditelja su radionice za roditelje, organizacija grupnih sastanaka za roditelje, kao i pružanje podrške roditeljima prilikom rada sa djetetom kod kuće.

Na pitanje koje aktivnosti realizujete u saradnji sa lokalnom zajednicom u cilju adekvatnije socijalne integracije učenika RE populacije, učitelji su naveli sljedeće:

- Organizuju se raznovrsne aktivnosti u saradnji sa regionalnim i lokalnim vlastima (60%).
- Saradnja sa lokalnom zajednicom bi mogla biti znatno bolja (30%).
- Saradnja sa lokalnom zajednicom nije zadovoljavajuća (10%).

Na pitanje kakvi su efekti saradnje sa lokalnom zajednicom u pogledu socijalne integracije učenika RE populacije, učitelji su istakli sljedeće:

- Efekti bi bili bolji kada bi saradnja bila učestalija (65%).
- Saradnja nije zadovoljavajuća, a samim tim i pozitivni efekti izostaju (35%).

Na pitanje koje su poteškoće u saradnji sa lokalnom zajednicom u kontekstu socijalne integracije učenika RE populacije, učitelji su naveli sljedeće:

- Nedovoljna zainteresovanost za saradnju (55%).
- Izostanak saradnje (30%).

- Nedovoljna informisnost o značaju obrazovanja učenika RE populacije (15%).

Na osnovu dobijenih rezultata, može se istaći da učitelji nijesu zadovoljni saradnjom sa lokalnom zajednicom, kada je u pitanju socijalna integracija učenika RE populacije. Smatramo da lokalna zajednica treba da posveti značajnu pažnju socijalnoj integraciji učenika RE populacije, jer je primarni cilj obrazovanja da se sva djeca, shodno svojim sposobnostima, uključuju u redovni vaspitno-obrazovni proces.

2.3. Rezultati dobijeni anketiranjem stručnih saradnika

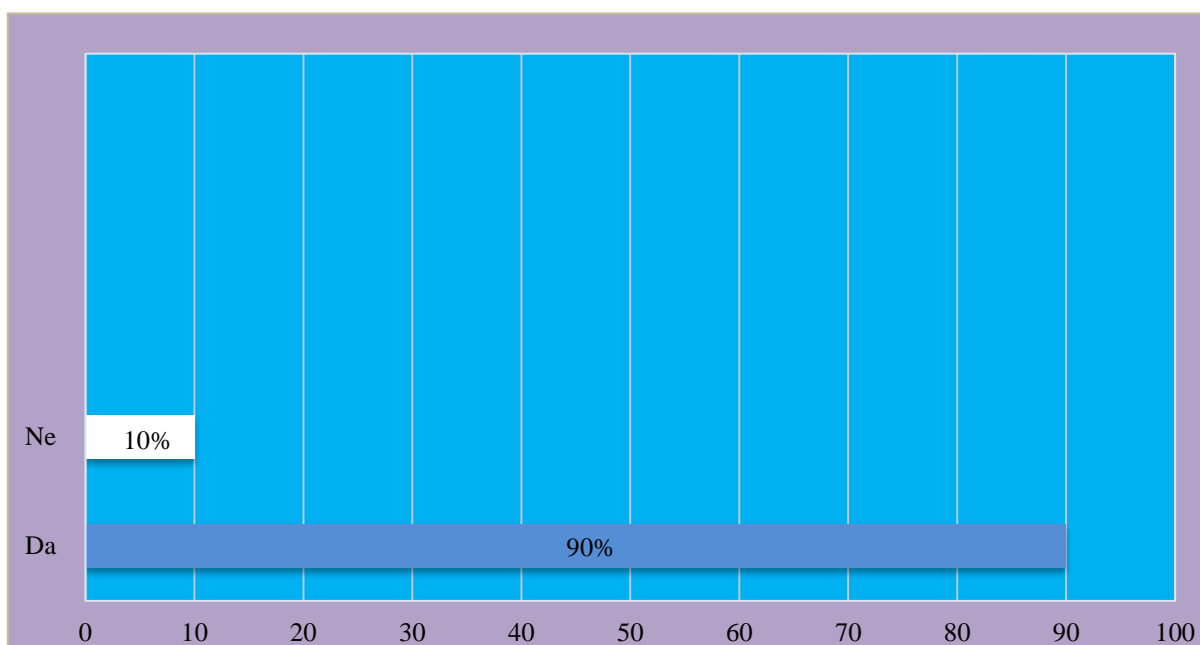
Istraživanje je realizovano na uzorku od 20 stručnih saradnika.

- Da li kontinuirano vodite evidenciju o broju upisanih učenika RE populacije?

Tabela 19

Odgovori	Numerički	Procentualno
Da	18	90%
Ne	2	10%

Histogram 18

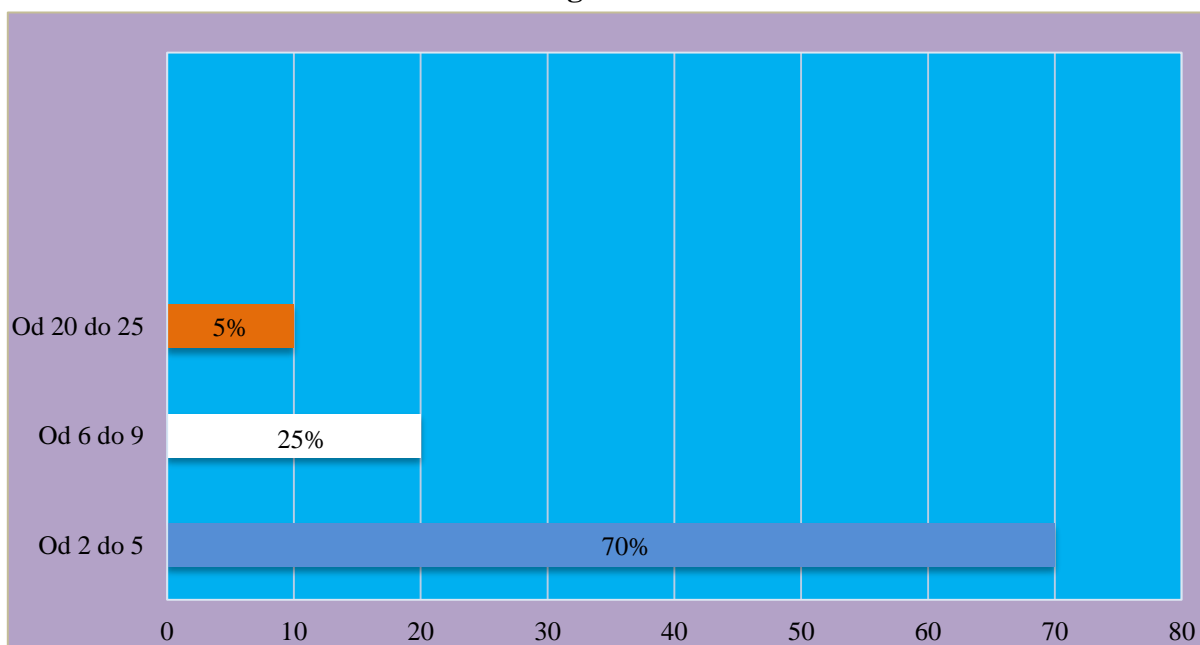
U tabeli 19 i histogramu 18 prikazano je da 90% stručnih saradnika vodi evidenciju o broju upisanih učenika RE populacije. Ukupno 10% stručnih saradnika ne vodi ovu vrstu evidencije.

- Koliko se RE učenika upisalo u prvi razred ove godine?

Tabela 20

Odgovori	Numerički	Procentualno
Od 2 do 5	14	70%
Od 6 do 9	4	20%
Od 20 do 25	2	10%

Histogram 19

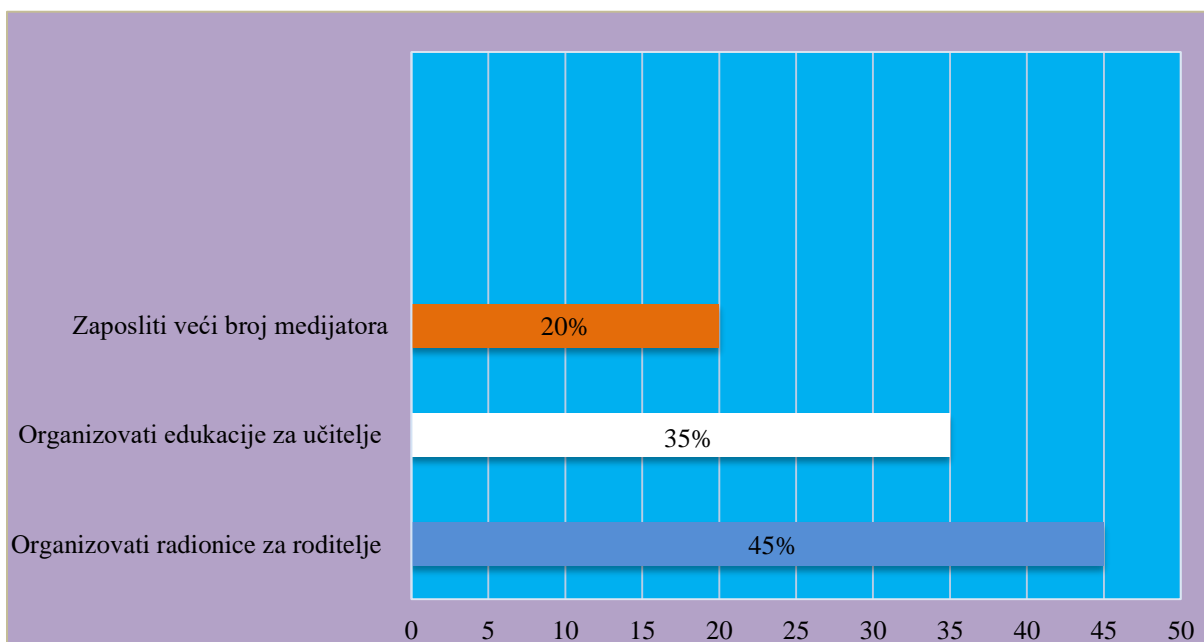
Dobijeni rezultati pokazuju da 70% stručnih saradnika navodi da se od dvoje do petoro djece RE populacije upisalo u prvi razred. Ukupno 25% stručnih saradnika ističe da se šestoro do devetero djece RE populacije upisalo u prvi razred. Dva stručna saradnika (10%) ističu da se od 20 do 25 učenika RE populacije upisalo u prvi razred.

- Šta je potrebno uraditi u cilju podsticanja interesovanja učenika RE populacije za školske aktivnosti?

Tabela 21

Odgovori	Numerički	Procentualno
Organizovati radionice za roditelje	9	45%
Organizovati edukacije za učitelje	7	35%
Zaposliti veći broj medijatora	4	20%

Histogram 20

U tabeli 21 i histogramu 20 je prikazano da je u cilju kvalitetnije socijalne integracije učenika RE populacije potrebno organizovati radionice za roditelje, edukacije za učitelje i zaposliti veći broj medijatora.

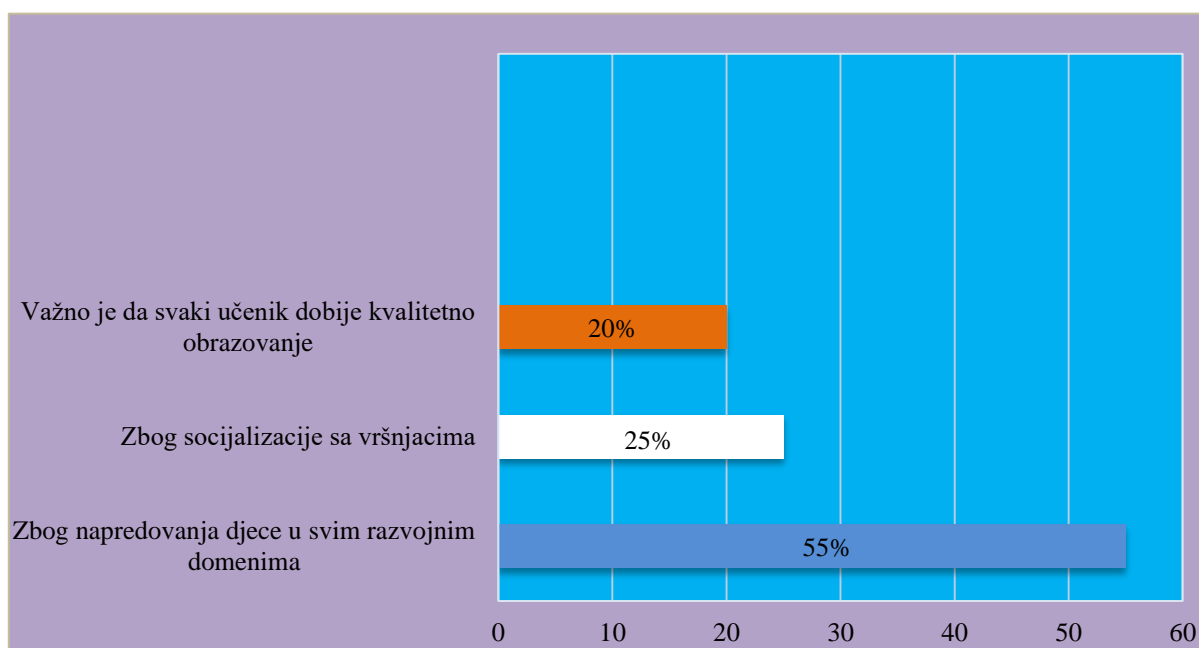
Smatramo da bi organizacija radionica za roditelje bila efikasna u cilju socijalne integracije učenika RE populacije. Takođe, značajno je organizovati edukacije za učitelje u cilju sticanja vještina za realizaciju vaspitno-obrazovnog rada sa učenicima RE populacije.

- Zbog čega je značajna socijalna integracija učenika RE populacije? Molim Vas, obrazložite.

Tabela 22

Odgovori	Numerički	Procentualno
Zbog napredovanja djece u svim razvojnim domenima	11	55%
Zbog socijalizacije sa vršnjacima	5	25%
Važno je da svaki učenik dobije kvalitetno obrazovanje	4	20%

Histogram 21

Dobijeni rezultati pokazuju da je značajna socijalna integracija učenika RE populacije, jer omogućava da učenici napreduju u svim razvojnim domenima, socijalizuju se sa vršnjacima. Takođe je važno da svaki učenik dobije kvalitetno obrazovanje.

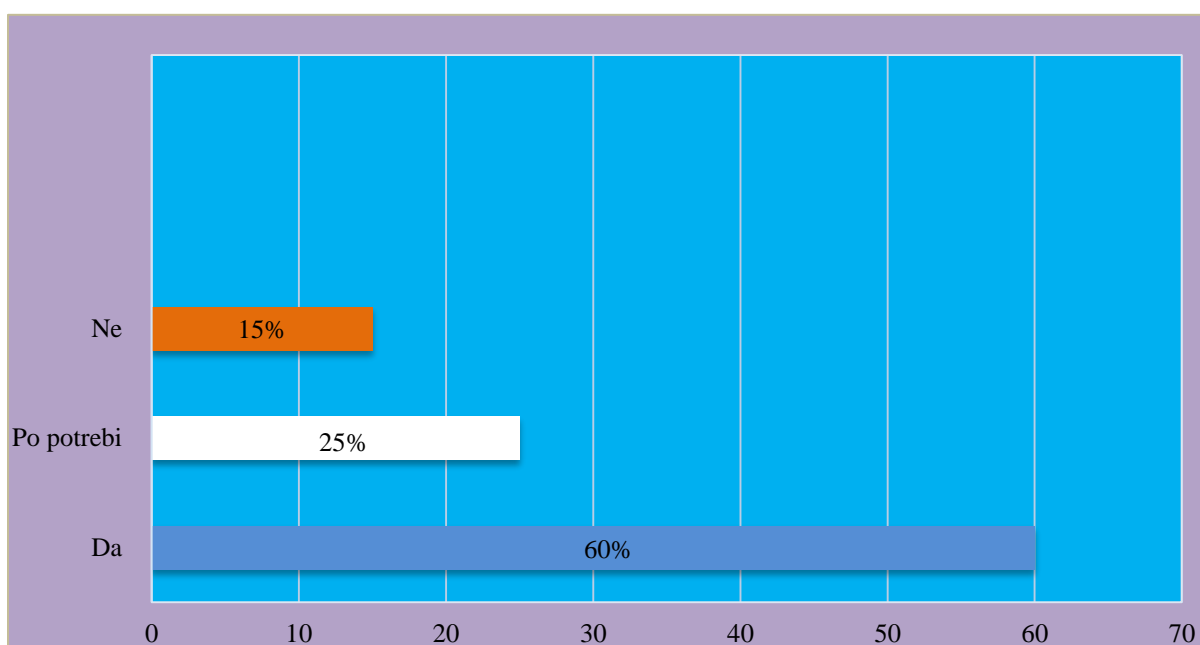
Na osnovu dobijenih rezultata, može se istaći da postoje brojne prednosti socijalne integracije učenika RE populacije.

- Da li se realizuju aktivnosti u saradnji sa lokalnom zajednicom u cilju socijalne integracije učenika RE populacije?

Tabela 23

Odgovori	Numerički	Procentualno
Da	12	60%
Po potrebi	5	25%
Ne	3	15%

Histogram 22

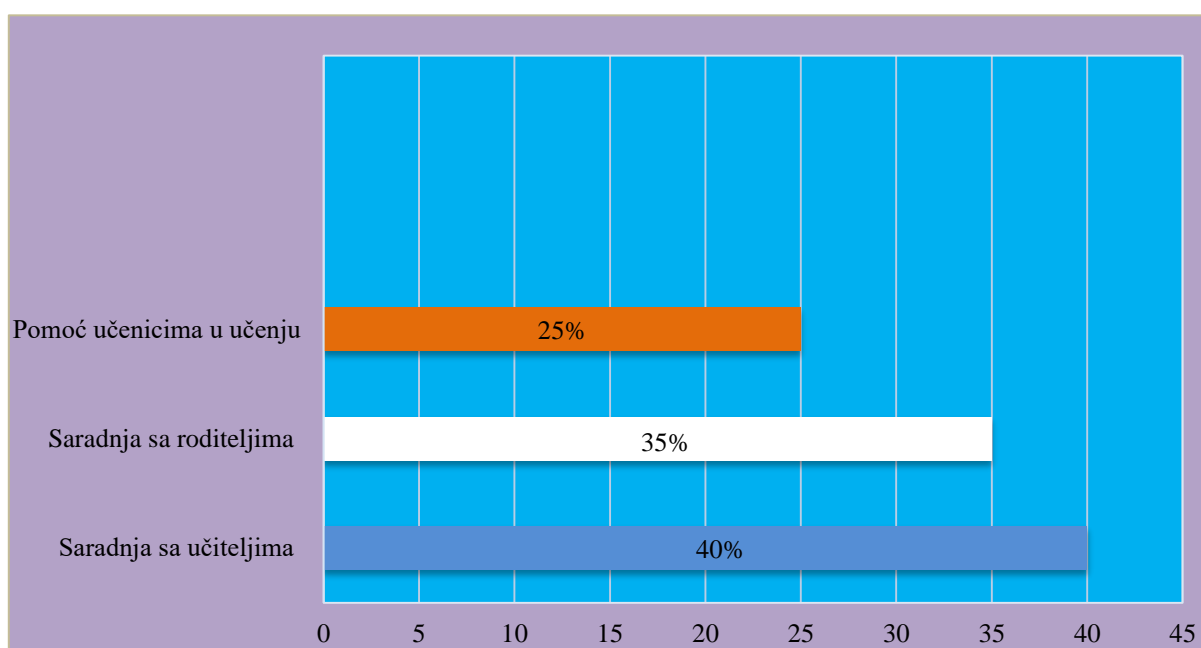
Rezultati u tabeli 23 i histogramu 22 pokazuju da 60% stručnih saradnika ističe da se realizuju aktivnosti sa lokalnom zajednicom u cilju socijalne integracije učenika RE populacije. Ukupno 25% stručnih saradnika smatra da se po potrebi realizuju aktivnosti u saradnji sa lokalnom zajednicom u kontekstu socijalne integracije učenika RE populacije. Pojedini stručni saradnici (15%) ističu da se ne realizuju aktivnosti sa lokalnom zajednicom u cilju efikasnije socijalne integracije učenika RE populacije.

- Na koji način Vi neposredno doprinosite socijalnoj integraciji učenika RE populacije?

Tabela 24

Odgovori	Numerički	Procentualno
Saradnja sa učiteljima	8	40%
Saradnja sa roditeljima	7	35%
Pomoć učenicima u učenju	5	25%

Histogram 23

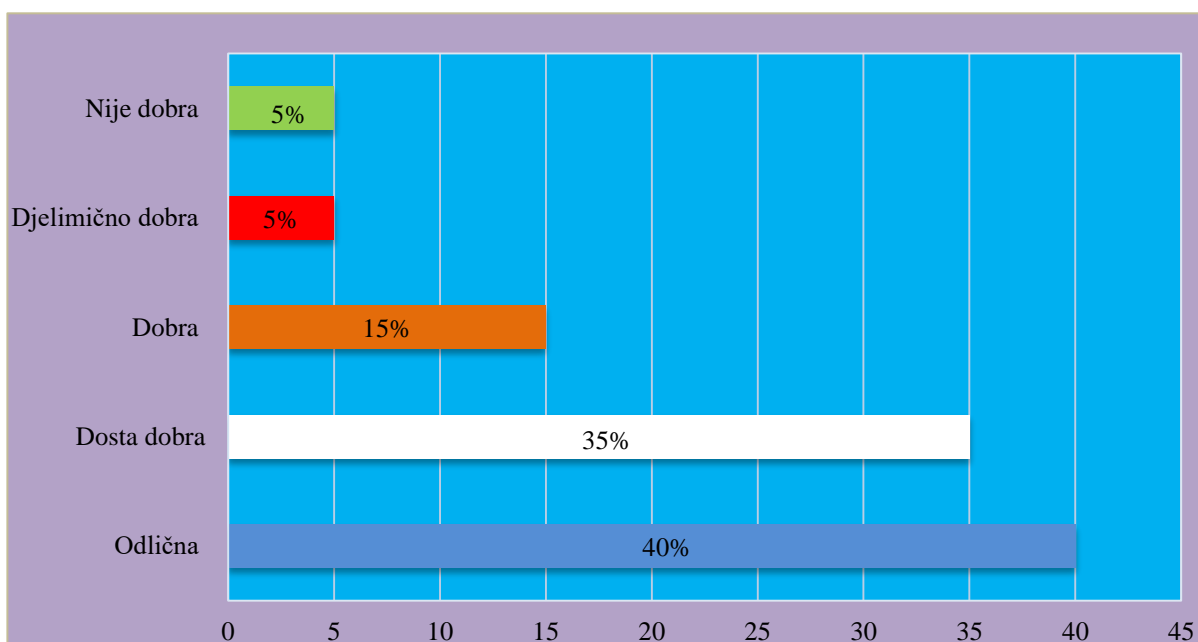
Dobijeni rezultati pokazuju da stručni saradnici saraduju sa učiteljima i na taj način doprinose socijalnoj integraciji učenika RE populacije. Pojedini stručni saradnici saraduju sa roditeljima učenika RE populacije, te na taj način doprinose socijalnoj integraciji učenika RE populacije. Stručni saradnici navode da pružaju pomoć učenicima RE populacije, što, takođe, ima pozitivan uticaj na socijalnu integraciju učenika RE populacije.

- Kakva je Vaša saradnja sa roditeljima učenika RE populacije u cilju socijalne integracije ovih učenika?

Tabela 25

Odgovori	Numerički	Procentualno
Odlična	8	40%
Dosta dobra	7	35%
Dobra	3	15%
Djelimično dobra	1	5%
Nije dobra	1	5%

Histogram 24

Dobijeni rezultati pokazuju da većina stručnih saradnika ima adekvatnu saradnju sa roditeljima učenika RE populacije. Smatramo da je izuzetno značajno što stručni saradnici imaju afirmativne stavove prema saradnji sa roditeljima učenika RE populacije.

ZAKLJUČAK

Obrazovanje je osnovno pravo sve djece. Različitost se vidi kao prednost i prilika da se škole učine inkluzivnijim, ali obrazovna nejednakost je najveća među učenicima RE populacije. Obrazovanje ima važnu ulogu, jer škole rade na integracionim procesima. Istraživanja prema stavovima nastavnika prema RE djeci pokazuju da je potrebno ojačati njihovu spremnost da rade sa RE učenicima.

Naš rad se sastoji od dva dijela, i to teorijskog i istraživačkog dijela. Teorijski dio se sastoji od tri tematske cjeline. U prvoj tematskoj cjelini, govorili smo o značaju integracije djece RE populacije u obrazovni sistem Crne Gore. Drugu tematsku cjelinu smo posvetili ulozi učitelja u integraciji RE populacije u obrazovni sistem u Crnoj Gori. U trećoj tematskoj cjelini govorili smo o pedagoškim implikacijama u cilju adekvatne integracije djece RE populacije u obrazovni sistem u Crnoj Gori.

Na osnovu svega navedenog u okviru teorijskog dijela rada, procjenjujemo da učitelji treba značajnu pažnju da posvete procesu socijalne integracije učenika RE populacije. Dakle, od učitelja se očekuje da vrše adekvatno planiranje i realizaciju aktivnosti u kontesktu što efikasnije socijalne integracije učenika RE populacije.

Istraživanje smo sproveli na uzorku od 140 učitelja i 20 stručnih saradnika. U istraživanju smo primijenili anketni upitnik za učitelje i stručne saradnike. Takođe, primijenili smo grupni intervju za učitelje.

Rezultati našeg istraživanja su pokazali sljedeće:

- U školama se kontinuirano vodi evidencija o broju djece RE populacije koja treba da se upišu u prvi razred.
- Škola svoju angažovanost i inicijativu ispoljava kroz proces ostvarivanja saradnje sa lokalnom zajednicom i roditeljima djece RE populacije u kontekstu efikasnije integracije ove djece u obrazovni sistem.
- U školama se sprovode raznovrsne aktivnosti koje imaju za cilj socijalnu integraciju djece RE populacije u obrazovni sistem.

- Učitelji i stručni saradnici imaju pozitivne stavove prema integraciji učenika RE populacije u obrazovni sistem.

Shodno navedenom, potvrđujemo sporedne, a time i glavnu hipotezu, kojom se pretpostavilo da se u aktuelnom institucionalnom ambijentu osnovnih škola sprovodi integracija djece RE populacije koja omogućava aktivnu participaciju ove djece u svim vaspitno-obrazovnim aktivnostima i to kroz visok stepen kooperativnih odnosa sa vršnjacima većinske populacije.

Na kraju rada dajemo preporuke:

- Organizovati edukacije za učitelje u cilju sticanja vještina za rad sa učenicima RE populacije.
- Organizacija radionica za roditelje učenika RE populacije.
- Primjenjivati individualni oblik rada sa učenicima RE populacije.
- Motivisati što veći broj aktera da se aktivno angažuju u cilju efikasnije socijalne integracije učenika RE populacije.

LITERATURA

1. Afanasieva, L., & Glebova, N. (2014). Gender stereotypes as a factor of ethno-cultural adaptation of migrant minorities in Ukrainian society. *Bulletin of Lviv University (Visnyk of Lviv University). Sociological series*, 8 (2), 82-89.
2. Aguiar, C. et.al. (2020) Early interventions tackling inequalities experienced by immigrant, low-income, and Roma children in 8 European countries: a critical overview. *European Early Childhood Education Research Journal*. 10 (1), 2-20.
3. Bartlett, W. Benini, R. & Gordon, C. (2011) *Measures to promote the situation of Roma EU citizens in the European Union. Report for the European Parliament*, Brussels: Directorate-General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs.
4. Biro, M., Smederevac S. & Tovilović S. (2009). Socioeconomic and cultural factors of low scholastic achievement of Roma children. *Psihologija* 42 (3), 273-288.
5. Clark, J (2009). On the road to change: dealing with domestic violence in Gypsy and Traveller Groups. The Guar.
6. Dykstra, P. (2000). Diversitet in gezinsvormen en levenskansen van kin-deren op langere termijn. *Bevolking en Gezien*. 29 (1), 101–132.
7. Duran, S., & Tepehan-Ereslan, S. (2019). Socio-demographic Correlates of Child Marriages: A Study from Turkey. *Community Mental Health Journal* 55 (1), 1202-1209.
8. Elias, S. B. (2010). Regional minorities, immigrants, and migrants: The reframing of minority language rights in Europe. *Berkley Journal of International Law (BJIL)*, 28(1), 261–312.
9. Felfe, C & Huder, M. (2016). Does preschool boost the development of minority children?: the case of Roma children. *Statistical Society*. 180 (2), 14-36.
10. Flescha, R. & Soler, M. (2013). Turning difficulties into possibilities: engaging Roma families and students in school through dialogic learning. *Cambridge Journal of Education* . 43 (4), 451-465.

11. Gomez-Baya, D., Salinas-Perez, J. A., Sanchez-Lopez, A., Paino-Quesada, S. & Mendoza-Berjano, R. (2022) The Role of Developmental Assets in Gender Differences in Anxiety in Spanish Youth. *Frontiers in Psychiatry*, 13 (2), 11-24.
12. Kamberi, E., Martinovic, B., & Verkuyten, M. (2015). Life satisfaction and happiness among the Roma in central and southeastern Europe. *Social Indicators Research*, 124(1), 199–220.
13. Khalfaoui, A. Garcia-Carrion, R. & Villardon-Gallego, L. (2020). Bridging the gap: engaging Roma and migrant families in early childhood education through trust-based relationships. *European Early Childhood Education Research Journal*. 28 (5), 701-717.
14. Kyuchukov, H. (2021). Literacy Development of Roma Children in L2: A Comparative Psycholinguistic Study. *East European Journal of Psycholinguistics*. 8 (2), 102-123.
15. Lee, K.W. & Warren, W.G. (1991). Alternative education lessons from Gypsy thought and practice. *British Journal of Education Studies*, 9(1), 311-324.
16. May, S. (2014). Justifying educational language rights. *Review of Research in Education*, 38(1), 215–241.
17. Miskovic, M., & Curcic, S. (2016). Beyond inclusion: Reconsidering policies, curriculum, and pedagogy for Roma students. *International Journal of Multicultural Education*, 18(2), 1–14.
18. Molnar, L. (2021). The Imperative Need for Criminological Research on the European Roma. *Trauma Violence Abuse*, 24(2), 1016-1031.
19. Niksić, D. & Kurspahić-Mujić, A. (2007). *The presence of health-risk behaviour in Roma family*. Sarajevo: Institute of Social Medicine, Faculty of Medicine, University of Sarajevo.
20. Odom, S. L., Zercher, C., Shouming, L., Marquart, J. M., Sandall, S., & Brown, W. H. (2006). Social acceptance and rejection of preschool children with disabilities: A mixed-method analysis. *Journal of Educational Psychology*, 98 (4), 807-823.
21. O’Nions, H. (2010). Divide and teach: Educational inequality and the Roma. *The International Journal of Human Rights*, 14(3), 464–489.

22. Scullion, L., Brown, P. (2013) 'What's working?': Promoting the inclusion of Roma in and through education: Transnational policy review and research report Salford University of Salford.
23. Sepkowitz, K.A. (2006). Health of the world's Roma Population. *Lancet*. 27 (1), 1707–1708.
24. Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I. and Taggart, B. (2010) *Early Childhood Matters: Evidence from the Effective Pre-school and Primary Education project*. London: Routledge.
25. Siraj, I. and Mayo, A. (2014) *Social Class and Educational Inequality: The impact of parents and schools*. Cambridge: Cambridge University Press.
26. Soares, A.S., Pais-Ribeiro, J. L. and Silva, I. (2019) Developmental Assets Predictors of Life Satisfaction in Adolescents. *Frontiers in Psychology*, 10 (2), 236-251.
27. Xhillari, L., & Cici, J. (2016). Social housing and situation of Roma minority in Albania. *Academic Journal of Business, Administration, Law & Social Sciences*, 2(1), 184–187.
28. Weinberg, D., Stevens, G., Finkenauer, C., Brunekreef, B., Smit, H. A. and Wijga, A. H. (2019) The pathways from parental and neighbourhood socioeconomic status to adolescent educational attainment: An examination of the role of cognitive ability teacher assessment, and educational expectations. *PloS One*, 14(5), 37-49.

PRILOZI

Prilog 1

ANKETNI UPITNIK ZA UČITELJE

Uvažane kolege/koleginice,

U toku je istraživanje na temu: *Integracija učenika iz romske i egipćanske populacije u osnovnoškolski obrazovni sistem u Crnoj Gori*. Molimo da iskrenim odgovorima date doprinos ovom istraživanju. Rezultati istraživanja biće korišćeni za izradu master rada. Anketni upitnik je anonimn.

Unaprijed hvala!

Škola:					
Pol	Muški		Ženski		
Stepen obrazovanja:	SSS	Viša	Visoka	mr	dr
Godine radnog staža:					
Mjesto anketiranja:					
Vrijeme anketiranja:					

1. Da li ste imali dosadašnje iskustvo u radu sa djecom RE populacije?

a) Jesam

b) Nijesam

2. Da li nastojite da učenike RE populacije uključite u sve vršnjačke aktivnosti?

- a) Da
- b) Djelimično
- c) Ne

Objasnite.

3. Šta Vi mislite, kako se može pomoći RE učenicima u obrazovanju?

- a) Olakšati im proces socijalne interakcije u razredu
- b) Primjenjivati individualni oblik rada
- c) Podsticati svijest roditelja učenika RE populacije o značaju obrazovanja
- d) Nešto drugo_____.

4. Koliko često učenike RE populacije uključujete u kooperativne aktivnosti sa vršnjacima?

- a) Svakodnevno
- b) Dva do tri puta sedmično
- c) Po potrebi

Zbog čega je važno učenike RE populacije uključivati u kooperativne aktivnosti sa vršnjacima?

5. Kako biste ocijenili svoje umijeće podučavanja djece RE populacije?

- a) Odlično
- b) Dosta dobro
- c) Dobro
- d) Uglavnom dobro
- e) Loše

6. Da li ste spremni da se dodatno angažujete u cilju pružanja podrške učenicima RE populacije?

- a) Da
- b) Po potrebi
- c) Ne

7. Koliko često planirate aktivnosti u cilju efikasnije socijalizacije učenika RE populacije?

- a) Svakodnevno
- b) Dva do tri puta sedmično
- c) Dva puta mjesečno
- d) Jednom mjesečno

Koje su to aktivnosti i kakvi su njihovi efekti na proces socijalizacije učenika RE populacije?

8. Da li sarađujete sa kolegama u cilju efikasnije socijalne integracije djece RE populacije?

- a) Da
- b) Po potrebi

c) Ne

9. Da li ste zadovoljni saradnjom sa roditeljima učenika RE populacije?

a) Jesam

b) Djelimično

c) Nijesam

10. Koji je oblik saradnje sa roditeljima učenika RE populacije dominantan?

a) Individualni oblik saradnje

b) Grupni oblik saradnje

c) Frontalni oblik saradnje

11. Da li ste zadovoljni načinom saradnje sa lokalnom zajednicom u cilju socijalne integracije učenika RE populacije u redovnu nastavu?

a) Da

b) Djelimično

c) Ne

12. Da li smatrate da su učenici RE populacije prihvaćeni od strane svojih vršnjaka većinske populacije?

a) Smatram

b) Djelimično

c) Ne smatram

13. Na koji način podstičete socijalnu integraciju učenika RE populacije?

14. Šta bi trebalo uraditi u pogledu unaprjeđenja socijalne integracije učenika RE populacije u osnovnu školu?

Prilog 2

Intervju za učitelje FOKUS POLJA

1. Angažovanost i inicijativa učitelja u planiranju i realizaciji aktivnosti u kontekstu socijalne integracije učenika RE populacija

- Na koji način se angažujete u cilju socijalne integracije učenika RE populacije u proces redovne nastave?
- Kakvi su efekti Vašeg angažovanja?
- Da li nailazite na poteškoće u tom procesu?
- Koje su to poteškoće i kako ih rješavate?
- Koje metode i strategije rada su najefikasnije u cilju socijalne integracije učenika RE populacije?

2. Saradnja učitelja sa roditeljima i lokalnom zajednicom u pogledu efikasnije socijalne integracije učenika RE populacije

- Na koji način se ostvaruje saradnja sa roditeljima učenika RE populacije?
- Koje se poteškoće javljaju u saradnji sa roditeljima učenika RE populacije?
- Šta bi trebalo uraditi u cilju efikasnije saradnje sa roditeljima učenika RE populacije?
- Koje aktivnosti realizujete u saradnji sa lokalnom zajednicom u cilju adekvatnije socijalne integracije učenika RE populacije?
- Kakvi su efekti saradnje sa lokalnom zajednicom u pogledu socijalne integracije učenika RE populacije?
- Koje su poteškoće u saradnji sa lokalnom zajednicom u kontekstu socijalne integracije učenika RE populacije?

Prilog 3

ANKETNI UPITNIK ZA STRUČNE SARADNIKE

Uvažani,

U toku je istraživanje na temu: *Integracija učenika iz romske i egipćanske populacije u osnovnoškolski obrazovni sistem u Crnoj Gori*. Molimo da iskrenim odgovorima date doprinos ovom istraživanju. Rezultati istraživanja biće korišćeni za izradu master rada. Anketni upitnik je anonimn.

1. Da li kontinuirano vodite evidenciju o broju upisanih učenika RE populacije?

a) Da

b) Ne

2. Koliko se RE učenika upisalo u prvi razred ove godine? Koje se poteškoće javljaju u pogledu upisa učenika RE populacije u školu?

3. Šta je potrebno uraditi u cilju podsticanja interesovanja učenika RE populacije za školske aktivnosti?

4. Zbog čega je značajna socijalna integracija učenika RE populacije? Molim Vas, obrazložite.

5. Da li se realizuju u saradnji sa lokalnom zajednicom u cilju socijalne integracije učenika RE populacije?

- a) Da
- b) Po potrebi
- c) Ne

6. Na koji način Vi neposredno doprinosite socijalnoj integraciji učenika RE populacije?

7. Kakva je Vaša saradnja sa roditeljima učenika RE populacije u cilju socijalne integracije ovih učenika?

- a) Odlična
- b) Dosta dobra
- c) Dobra
- d) Djelimično dobra
- e) Nije dobra